

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави і права факультету № 1**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
до семінарських занять з навчальної дисципліни «Історія держави і права»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

Спеціальність 262 – Правоохоронна діяльність (поліцейські)

Кам'янець-Подільський 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 1
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 (протокол від 15.08.2023 № 9).

Розробники:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Логвиненко І.А.
2. Професорка кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Загуменна Ю.О.
3. Доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Іванов С.Ю.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О.А.
2. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю. А.

**4.1.1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

| Номер та назва навчальної теми | Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни | | | | | | Вид контролю |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|--------|-------------|-----------|-------------|----------------------|--------------|
| | Всього | з них: | | | | | |
| | | лекції | Семінарські | Практичні | Лабораторні | Самостійна робота | |
| Семестр № 2 | | | | | | | |
| Частина 1 | | | | | | | |
| Тема № 1. Історія держави і права як наука та навчальна дисципліна, державність і право країн Стародавнього Світу. | 12 | 2 | 4 | | | 6 | |
| Тема № 2. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії | 10 | 2 | 2 | | | 6 | |
| Тема № 3. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу | 11 | 2 | 4 | | | 5 | |
| Тема № 4. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу | 13 | 2 | 6 | | | 5 | |
| Частина 2 | | | | | | | |
| Тема № 5. Держава і право України у стародавній час та період середньовіччя | 13 | 2 | 4 | | | 7 | |
| Тема № 6. Історія держави і права України Нового часу | 15 | 2 | 2 | | | 11 | |
| Тема № 7. Історія держави і права України Новітнього часу | 16 | 2 | 8 | | | 6 | |
| Всього за весь термін навчання: | 90 | 14 | 30 | | | 46 | залік |

**4.1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

| Номер та назва навчальної теми | Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни | | | | | | Вид контролю |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|--------|-------------|-----------|-------------|----------------------|--------------|
| | Всього | з них: | | | | | |
| | | лекції | Семінарські | Практичні | Лабораторні | Самостійна робота | |
| Семестр № 1 | | | | | | | |
| Тема № 1. Історія держави і права як наука та навчальна дисципліна, державність і право країн Стародавнього Світу | 12 | 2 | 2 | | | 8 | |
| Тема № 2. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії | 10 | | 2 | | | 8 | |
| Тема № 3. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу | 11 | 2 | 2 | | | 7 | |
| Тема № 4. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу | 12 | | 4 | | | 8 | |
| Всього за семестр № 1 | 45 | 4 | 10 | | | 31 | залік |
| Семестр № 2 | | | | | | | |
| Тема № 5. Держава і право України у стародавній час та період середньовіччя | 16 | 2 | 4 | | | 10 | |
| Тема № 6. Історія держави і права України Нового часу | 10 | | 2 | | | 8 | |
| Тема № 7. Історія держави і права України Новітнього часу | 19 | 4 | 4 | | | 11 | |
| Всього за семестр № 2 | 45 | 6 | 10 | | | 29 | |
| Всього за весь термін навчання: | 90 | 10 | 20 | | | 60 | екза мен |

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Історія держави і права як наука та навчальна дисципліна, державність і право країн Стародавнього Світу

Семінарське заняття № 1: Особливості державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про закономірності виникнення і розвитку державності Стародавнього Сходу та вміння визначати специфічні риси джерел права у різних країнах регіону.

Кількість годин – 2 год. денна

Навчальні питання:

1. Виникнення та основні етапи розвитку Давньоєгипетської держави.
2. Вавілонська держава. Закони Хаммурапі.
3. Формування державності у Стародавній Індії. Закони Ману.
4. Особливості Давньокитайської держави. Ідеї легізму та конфуціанства.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, слід звернути увагу на особливості виникнення Давньоєгипетської держави та визначити, яку роль у цьому процесі відіграло іригаційне землеробство. Також треба орієнтуватися у періодизації історії Стародавнього Єгипту та вміти стисло характеризувати її основні етапи: від Раннього царства до правління династії Птолемеїв. Окремо слід зупинитися на характеристиці організації системи державної влади та культу фараонів.

При відповіді на друге питання необхідно охарактеризувати держави Месопотамії та специфіку їх соціального ладу, визначивши причини піднесення Вавилону. У рамках підготовки відповіді на питання треба встановити походження, інститути та засоби здійснення влади у Вавилоні.

Друга частина питання передбачає більш детальне ознайомлення з видатною історико-правовою пам'яткою Стародавнього Сходу – Законами Хаммурапі. Насамперед, треба встановити їх правову базу, а саме: звичаї, усталену судову практику, виявити при цьому вплив на судобник релігійних норм, традиційної системи цінностей месопотамської цивілізації. Слід також відзначити формалізм, казуїстичність, символізм, вплив пережитків родового ладу у низці норм Законів.

Відповідаючи на третє питання, треба встановити основні етапи розвитку давньоіндійської державності, а саме: існування цивілізації Мохеджо Даро, імперій Маур'їв та Гупт. Ще одним завданням у рамках зазначеного питання, має стати визначення специфіки суспільного ладу Стародавньої Індії у основу якого було покладено варно-кастовий принцип. У контексті аналізу розвитку права у даному регіоні, слід приділити увагу ведам, дхармашастрам, артхашастрам та Законам Ману, які стали квінтесенцією давньоіндійської правової думки.

Переходячи до четвертого питання, необхідно звернути увагу на становлення та етапи розвитку давньокитайської держави, при цьому, особливий акцент зробити на створенні централізованої держави Цінь та організації в ній

системи влади й управління. Розглядаючи період династії Хань (III ст. до н.е. – III ст. н.е.), доречним буде показати, яким чином ідеї легізму та конфуціанства впливали на формування традиційної системи управління та правових відносин у давньокитайському суспільстві. На окрему увагу заслуговує розгляд засад кримінального права та особливостей системи покарань у Стародавньому Китаї.

Питання цільових виступів:

1. Деспотія як форма давньосхідних держав.
2. Державний лад Стародавнього Єгипту.
3. Деспотія в Стародавньому Китаї.
4. Загальна характеристика законів Хаммурапі.
5. Загальна характеристика Законів Ману.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн Стародавнього світу: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 17 – 49.
2. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. К.: Либідь, 2019. С. 28 – 81. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>
3. Логвиненко І., Логвиненко Є. Держава і право Стародавнього Сходу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 56 – 100. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Талдикін О. Держава і право Стародавнього Сходу. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. С. 67 – 119. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1335/1/%D0%A%BD.pdf>
5. Тищик Б. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Львів: Світ, 2011. С. 20 – 101. URL: <https://www.twirpx.com/file/2389171/>

Додаткова:

1. Бевелікова Н. Конфуціанство й азійська модель права. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 146-156. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BR1X4mZi5v8J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D
2. Бедрій М. Звичаєве право Стародавнього Єгипту: деякі історико-правові аспекти. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 8-12. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/5056>
3. Бедрій М. Правові звичаї Стародавнього Китаю: деякі аспекти регулювання суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 15-18. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/5056>
4. Рождественська О. Закони Ману та соціально-правове становище жінки в сучасній Індії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1028, Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012, С. 64–68. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14101>

5. Сухацький Р. Вплив законодавства на розвиток суспільства й держави загалом на прикладі Законів Хаммурапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Т.1. Вип. 31. С. 40–46. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4310>

Тема № 1: Історія держави і права як наука та навчальна дисципліна, державність і право країн Стародавнього Світу
Семінарське заняття № 2: Держави античного світу

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні етапи і характерні риси розвитку давньогрецьких полісів та Римської держави. Ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями правових систем та найвидатнішими пам'ятками права Афін, Спарти і Риму та розкрити їх вплив на становлення сучасної західної цивілізації.

Навчальне заняття проводиться з урахуванням виконання веб-квестового завдання.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Основні етапи становлення давньогрецької цивілізації. Афіни та Спарта.
2. Право у Стародавній Греції.
3. Римська держава: основні етапи розвитку.
4. Система римського права. Закони XII таблиць.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання слід встановити періодизацію історії давньогрецької цивілізації. Звернути уваги за яких умов і на якому етапі відбувалося становлення полісної організації. Найбільшими давньогрецькими полісами були Афіни і Спарта. Як була організована афінська демократія і в чому причини її кризи у IV ст. до н.е.? Характеризуючи державний лад Афін, обов'язково з'ясуйте, ким були архонти, які повноваження покладалися на ареопаг, еклесію, буле. В чому полягали особливості соціальної структури спартанського суспільства? Використовуючи такі поняття, як апелла, архагети, герусія, ефори, розкрийте зміст військово-аристократичного характеру політичної організації Спарти.

У другому питанні акцентуйте увагу на законодавчій діяльності Драконта, Солона, Клісфена і Перікла. Визначте, який вплив мали ідеї видатних давньогрецьких філософів Сократа, Платона та Аристотеля на формування правової системи. Окремо зупиніться на характеристиці законодавства Лікурга, яке визначило основні риси права Спарти.

Переходячи до розгляду третього питання, перш за все, треба визначити особливості становлення римського поліса та його ранньої державної організації. Як і коли виникає римська республіка? На її розвиток визначний вплив мала боротьба між патриціями і плебеями. Яким чином з нею пов'язані реформи Сервія

Туллія? Визначте основні причини кризи республіканського ладу в Римі. Яку роль у переході Риму від республіки до імперії відіграли такі історичні постаті як Гай Юлій Цезарь та Октавіан Август? Охарактеризуйте державний лад Риму в період принципату і домініату. Які зміни у соціальній організації суспільства відбулися у імперський період? Розгляньте та надайте оцінку реформам Диоклетіана. Наприкінці IV ст. Римська імперія розпадається на Західну та Східну, і у 476 році Західна Римська імперія припиняє своє існування. Визначте основні причини її краху.

З метою якісної підготовки до четвертого питання, потрібно розібратися у системі римського права та охарактеризувати його складові, а саме: квіритське або цивільне, преторське і «право народів». Зверніть увагу за яким принципом відбувався поділ на приватне та публічне право. Розгляд питання буде неповним без характеристики основних джерел римського права. Особливе місце серед них належить Законам XII таблиць. Які сфери суспільних відносин вони регулювали? Також варто звернути увагу й на характер покарань, визначених у Законах XII таблиць.

Веб-квестове завдання: <https://pravoancientworld.blogspot.com/>

Питання цільових виступів:

1. Виникнення держав в Афінах і Спарті.
2. Особливості виникнення держави в Римі.
3. Криза республіки в Римі.
4. Військові диктатури в Римі.
5. Джерела класичного римського права.
6. Закони XII таблиць: історико-правова характеристика.

Література:

Основна:

1. Гавриленко О., Сироїд Т., Фоміна Л. Державо і право античного світу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 101 – 150. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Підпригора О., Харитонов Є. Римське право. К.: Юрінком Інтер, 2016. С. 88 – 196. URL: <https://yurincom.com/files/content/RimPravo.pdf>
3. Ставнюк В. Становлення афінського поліса. К.: Аквілон-Плюс, 2015. С. 59 – 112. URL: <http://am.history.univ.kiev.ua/Stavnyuk-V.-V.-Stanovleniye-Afinskogo-polisa.pdf>

Додаткова:

1. Голованов С. Кризові процеси в Афінському полісі наприкінці V ст. до н.е. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2010. №4. С. 92-97. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2009_4.pdf

2. Гринько С., Голуб С. Римське право та його історичне значення. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3. С. 342-350. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1587.pdf>
3. Левчук М. Обмеження прав громадян у Стародавніх Афінах. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 3-4. С. 36 – 43. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/287-obmezhennya-prav-hromadyan-v-starodavnikh-afinakh-levchuk-m-v>
4. Логвиненко Є. Становлення та розвиток системи покарань у Давньоримській державі. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 31-35. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/358>
5. Логвиненко Є. Смертна кара у Давньому Римі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 38-43. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1268>
6. Матвеева Т. Державний лад і право Давніх Афін. *Форум права*. 2014. № 1. С. 350 – 361. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm 2014 1 62
7. Петrenchко О. Імператорський культ у Римі доби принципату. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків: Майдан, 2011. Випуск 27. Серія «Історія та географія». С. 5-15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=relsoc 2011 2 7
8. Петrenchко О. Принципат та інститут римського громадянства. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія. 2018. Вип. XXII. С. 183-193. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172144>
9. Політичний лад Спарти: реформи Лікурга, складання засад олігархічної держави, реформи Аріса і Клеомена. URL: <https://bookster.com.ua/politychnyj-lad-sparty-reformy-likurga-skladannya-zasad-oligarhichnoyi-derzhavy-reformy-arica-kleomena/>

Тема № 2. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії

Семінарське заняття № 3: Державно-правові моделі раннього Середньовіччя.

Навчальна мета заняття: ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями феодальних систем та характерними рисами феодального ладу на прикладі державних моделей Франкського королівства, Візантійської імперії та Арабського халіфату. Сформувати цілісне уявлення про основні риси та джерела права зазначених країн.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Ранньофеодальна держава франків: характеристика основних етапів розвитку.
2. Право франків. Салічна правда.
3. Візантійська імперія: особливості державно-правового розвитку.
4. Арабський халіфат та характерні риси мусульманського права.

Методичні вказівки:

Висвітлюючи перше питання необхідно, насамперед, з'ясувати історію виникнення франкської держави, визначити її географічні межі. Хто такий Хлодвіг та яку роль він відіграв у виникненні держави у франків? Історію Франкської держави можна умовно поділити на два великих етапи: епоху Меровінгів та епоху Каролінгів. Розповідаючи про розвиток королівства за часів Меровінгів, обов'язково згадайте про реформи Карла Мартелла і їх вплив на створення централізованої держави. За яких обставин Франкське королівство перетворилося на імперію? Охарактеризуйте державно-політичну діяльність Карла Великого. Визначте зміни, що відбувалися у державній організації та палацово-вотчинній системі управління за часів Каролінгів. Яке значення для подальшої історії Європи мало укладання у 843 році нащадками Карла Великого Верденського договору про розподіл імперії?

Переходячи до аналізу правової системи франків, акцентуйте увагу на переплетінні традиційних для германських племен норм звичаєвого права та інститутів й принципів римського права. Першою кодифікацією права франків стала Салічна правда. З огляду на це, особливу увагу слід звернути на її структуру та особливості змісту. При цьому слід наголосити на специфіці правового стану окремих груп населення. Значна частина титулів Салічної правди присвячена злочинам (з урахуванням умовності цього поняття стосовно до Салічної правди, у якій не проводилося чіткої розбіжності між злочином та деліктом), а також покаранням за них. Під злочином у франків (та й взагалі у варварів) розумілися образа, шкода, заподіювана особистості або майну іншої людини, і порушення «королівського миру». Таке трактування відповідно визначало й поняття покарання, що розглядалося як відшкодування (композиція) за завдану образу або заподіяну шкоду (наприклад, сплата вергельду за вбитого). Як розподілявся вергельд між родичами вбитого та королем, здобувачі вищої освіти можуть з'ясувати з аналізу титулу LXII «Про вергельд». Варто також відзначити, що загалом вага покарання за Салічною правдою визначалася насамперед соціальним станом злочинця й потерпілого, а також тяжкістю скоєного правопорушення у розумінні франків. Відповідні приклади здобувач вищої освіти може навести, здійснивши самостійний аналіз низки статей Салічної правди. Окрім того, слід наголосити, що в Салічній правді простежується загальна тенденція заміни старих покарань родового суспільства (кревна помста, самосуд тощо) різними штрафами та припинення випадків самовільної розправи (титули IX, XXVII та ін.).

Переходячи до третього питання, треба відзначити, що Візантійська імперія була одним з наймогутніших державних утворень Середньовіччя. Яким чином

вона виникла? Охарактеризуйте основні етапи розвитку візантійської державності. Розглядаючи принципи організації державної влади у Візантії, зверніть увагу на співвідношення в ній світських (басилевс-імператор) та церковних (патріарх) складових. Поміркуйте над питанням чи можна Візантійську імперію вважати класичною монархією? З'ясуйте причини кризи імперії.

Римське право діяло в державі ромеїв – жителів Візантійської імперії протягом всієї її історії, спочатку безпосередньо, потім більш вибірково в актах кодифікованого і поточного імперського законодавства. Втім, принципові засади римського права і правової культури були підірвані, внаслідок тривалого збереження у Візантії рабовласницького ладу. В результаті чого, у візантійському праві склалася ситуація, за якої паралельно діяли норми церковного і світського права. Яким чином це вплинуло на суспільно-політичне життя імперії? Особливості правового розвитку Візантії багато в чому були визначені кодексом Юстиніана (529 р.). Яке значення мало його прийняття? Приклади яких ще джерел візантійського права можна навести? Що Вам відомо про рецепцію (засвоєння) норм візантійського права у Київській Русі? Спробуйте знайти приклади цього.

Розглядаючи четверте питання, слід зазначити, що Арабський халіфат є історичним прикладом реалізації ісламської державності. З огляду на це, встановіть яку роль у його виникненні відіграв пророк Мухаммед і чому халіфат називають теократичною державою. Охарактеризуйте суспільну структуру та організацію державної влади у Арабському халіфаті при Омеййдах і Аббасидах.

Для мусульманського права були притаманні риси, які властиві більшості держав Азії та Африки – консерватизм (тісний зв'язок з ісламом), стабільність та традиційність. Здобувачам вищої освіти необхідно усвідомлювати, що найсуттєвішою відмінністю мусульманського права від романсько-германського є нерозривний зв'язок з релігією ісламу. Іншими словами, мусульманське право виступає як одна з форм проявів цієї релігії. Першим і найголовнішим джерелом мусульманського права є Коран (вічна і незмінна книга мусульман, у якій містяться проповіді Мухаммеда, що були нав'яні йому безпосередньо Аллахом, давні легенди і навчання, подані у переказах, низка полемічних виступів проти християнства та іудейства). Також до джерел мусульманського права належать: Сунна (книга, де зібрано оповіді про життя і діяння пророка Мухаммеда, які й мають бути взірцем поведінки для віруючих у повсякденному житті); Іджма (збірка одностайних рішень докторів ісламу (муджатахідів) щодо вирішення питань, не врегульованих Кораном та Сунною, які запроваджували нові загальнообов'язкові правила поведінки); кіяс (висновок за аналогією); Фетва (письмовий висновок вищих релігійних авторитетів за рішенням світських властей відносно окремих питань суспільного життя); укази і розпорядження халіфів; місцеві звичаї, що не суперечать ісламу тощо.

Питання цільових виступів:

1. Варварські правди як пам'ятки ранньофеодального права.
2. Державний лад Франкської імперії.
3. Кодекс Законів Юстиніана.
4. Еклога, як пам'ятка візантійського канонічного права.

5. Історія джерел мусульманського права.
6. Коран – головна священна книга Ісламу.

Література:

Основна:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКЦ, 2012. С. 21 – 78. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/
2. Загуменна Ю., Іванов С. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 151 – 194. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова:

1. Беседіна Н. Країни арабського сходу: особливості становлення та розвитку політичних систем. *Історична пам'ять*. 2019. № 1. С. 104-113. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/437>
2. Достдар Р. До питання дослідження візантійської традиції права: інститути шлюбу, сім'ї та спадкування в Еклезі VIII ст. *Актуальні проблеми держави і права. Одеська юридична академія*. 2014. Вип. 22. С. 590 – 595. URL: <http://www.apdp.in.ua/v22/110.pdf>
3. Калюжний К. Вплив елементів правової культури Візантії на східнослов'янську юриспруденцію. *Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 2010 р. Черкаси: АПБ ім. героїв Чорнобиля МНС України, 2010. С. 180-183. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16321/1/%D>*
4. Павлюк А. Франки ранніх Меровінгів між Рах Romana та Рах Barbarica. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 135-142. URL:
5. Фіночко Ф. Короткий нарис державної адміністрації у Візантійській імперії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 34. С. 171-177. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Pavliuk_Andrii/Franky_rannikh_Merovinhiv_mizh_p_ax_romana_ta_pax_barbarica/
6. Цветкова Ю. Деякі приклади візантійського впливу на формування української правової традиції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 85. С. 41 – 46. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN
7. Шапенко Л. Візантійське законодавство та його вплив на формування права України. *Карпатський правничий часопис: наук. журнал. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив»*. 2015. Вип. 9. С.

120-125.

Тема № 3. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу **Семінарське заняття № 4: Англійська революція XVII ст.**

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні причини, передумови та етапи Англійської буржуазної революції XVII ст., з'ясувати особливості права цього періоду, проаналізувати зміст законодавчих актів, які сприяли перетворенню Англії на конституційну монархію.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Причини та передумови революції у англійському суспільстві.
2. Громадянські війни та становлення Індепендентської республіки у Англії.
3. Протекторат Кромвеля. Основні підсумки та наслідки революції.
4. Затвердження конституційної монархії у Англії. Біль про права 1689 р.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно зазначити, що Англійська революція XVII ст. – процес переходу в Англії від абсолютної монархії до конституційної, при якій влада короля обмежена владою парламенту, а також гарантовані громадянські права. Революція прийняла форму конфлікту між виконавчою та законодавчою владою (король проти парламенту), а також форму релігійної війни між англіканами та пуританами.

Слід також звернути увагу на те, які передумови привели до складання революційної ситуації. У цьому контексті важливо підкреслити, що протистояння між королівською владою та парламентом було віддзеркаленням боротьби між відсталим феодалським дворянством та буржуазією, яка виступила у союзі з «новим дворянством» (джентрі, сільська буржуазія). Крім того, з'ясуйте місце політичних ідеологічних або релігійних причини революції. Чому у 1629 році король Карл I Стюарт розпускає парламент? Який вплив на політичну ситуацію у країні мали розбіжності між католиками та протестантами?

Готуючись до відповіді на друге запитання, здобувачам вищої освіти слід знати, що початком революційних подій вважають скликання Довгого парламенту у листопаді 1640 року. Перший етап революції (1640 – 1642) отримав назву конституційного. Якій політичній силі належала ключова роль в цей час? Найважливішим документом, який на цьому етапі було прийнято парламентом стала «Велика ремонстрація» (1641). Що це за документ і який вплив він мав на подальший перебіг революції?

З 1642 року розпочинається силове протистояння між прибічниками парламенту та роялістами: перша (1642 – 1646) та друга (1646 – 1649) громадянські війни. На провідні ролі у цей час виходять так звані індепенденти, які репрезентували інтереси середнього та дрібного дворянства та середніх станів буржуазії. З'ясуйте основні пункти їх політичної програми.

У ході революції з індепендентської течії виділилися левелери. Це були представники ремісників та вільних селян. Користувалися популярністю серед солдат та частини офіцерства. Найбільш радикальну частину левелерів складали дигери, які представляли незаможних селян та пролетарів. Якою була програма цих політичних течій? У 1649 р. короля було страчено. Визначте характерні риси організації системи влади в Англії часів Індепендентської республіки (1649 – 1653).

При опрацюванні третього питання, слід звернути увагу на причини, які дозволили у 1653 р. О. Кромвелю розігнати парламент. На підтримку кого, в першу чергу, він спирався? У результаті перевороту влада повністю перейшла до рук Кромвеля, а в Англії було встановлено новий політичний режим – протекторат (1653 – 1659 рр.). У 1653 р. була проголошена де-факто нова конституція Англії – «Знаряддя управління». Охарактеризуйте зміст цього документу. За його допомогою, доведіть, що новий режим мав риси військової диктатури. Чому режим протекторату виявився недовготривалим? Яким чином у Англії було відновлено королівську владу та яку роль у цьому процесі відіграло укладання Бредської декларації? Завершуючи розгляд цього питання, обов'язково сформулюйте основні підсумки та наслідки революції.

Останнє питання теми пов'язано з розглядом законодавства, яке сприяло встановленню у Англії конституційної монархії. Для з'ясування процесу її становлення слід охарактеризувати події «Славної революції» 1688 р., яка привела до усунення від влади останнього зі Стюартів – Якова II, а також знання змісту, значення і місця в державно-правовому розвитку Англії таких документів, як Habeas corpus act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про влаштування 1701 р.

Питання цільових виступів:

1. Політичні течії у Англійській революції 1640 – 1660 рр.
2. Реформи «Довгого» парламенту в Англії у 1641 – 1653 рр.
3. «Славна революція» 1688 року та її історичне значення.
4. Головні законодавчі акти Англійської революції: історико-правова характеристика.
5. Формування конституційної монархії у Англії наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

Література:

Основна:

1. Греченко В., Головка О. Еволюція держави і права у період нової історії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 195 – 351. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_isto_riya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова:

1. Лебедєва І. Англія напередодні і під час буржуазної революції (1603–1660 рр.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія*. 2018. Вип. 23. С. 193–218. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lebedieva_Iryna/Anhliia_naperedodni_i_pid_chas_b_urzhuznoi_revoliutsii_16031660_rr/

2. Стеценко Н. Деякі законодавчі акти Англійської буржуазної революції XVII ст. стосовно переходу королівської земельної власності до держави. *Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XIX Всеукр. наук. конф. (30 берез. 2019 р.)*. Харків, 2019. С. 94–95. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16294>

Тема № 3. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу**Семінарське заняття № 5: Велика французька революція XVIII ст.**

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні причини, передумови та етапи Великої французької революції XVIII ст., з'ясувати особливості розвитку права цього періоду, проаналізувати зміст законодавчих актів та ті зміни у правовій системі Франції, які були ними викликані наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Кількість годин – 2 год. денна

Навчальні питання:

1. Криза французького абсолютизму. Причини революції.
2. Французька революція: характеристика основних етапів.
3. Становлення конституційного ладу у Франції доби революції.
4. Зміни у правовій системі Франції на межі XVIII – XIX ст. Кодекси Наполеона.

Методичні вказівки:

Протягом XVI – XVII ст. станово-представницька феодальна монархія у Франції поступову перетворювалася на абсолютну, яка досягла свого апогею за часів правління короля Людовика XIV (1643 – 1715), вираз якого «Держава – це я», став квінтесенцією французького абсолютизму. Проте, за його наступників Франція почала втрачати свої позиції провідної держави Європи, посилювалися й внутрішні протиріччя у країні. З'ясуйте основні причини, які привели до кризи французького абсолютизму.

Прогресивну частину французького суспільства, дедалі більше почали захоплювати ідеї видатних просвітників: Ф. Вольтера, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, які невдовзі перетворюються на ідеологічний фундамент революційних сил. Сформулюйте головні державно-правові ідеї французьких просвітників. В чому полягала сутність природно-правової теорії?

Переходячи до другого питання, слід розпочати з встановлення періодизації Великої французької революції. Що стало безпосереднім поштовхом до її початку

влітку 1789 р.? Охарактеризуйте цілі та програми основних політичних партій революції: конституціоналістів, жирондистів та якобінців. Чому ані конституціоналісти, ані жирондисти не змогли втримати владу у країні? 1793 рік став найбільш драматичним в історії Великої революції. 2 червня 1793 р. було встановлено якобінську диктатуру. Що Вам відомо про надзвичайне законодавство та великий терор якобінців? У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують два одіозних терористичних документи якобінців: Декрет про підозрілих від 17 вересня 1793 р. та Декрет про реорганізацію революційних трибуналів від 10 червня 1794 р. Які зміни у державному ладі Франції відбулися внаслідок перевороту 9 термідору? Стисло охарактеризуйте систему управління республікою за часів Термідоріанського конвенту та Директорії. Що сприяло зростанню популярності та авторитету Наполеона Бонапарта? Які наслідки мав переворот 18 брюмера? Завершуючи розгляд питання, слід сформулювати основні підсумки революції.

При опрацюванні третього питання доцільно мати на увазі, що законодавство першого етапу Французької революції визначалося політичними цілями ліберальних буржуазно-дворянських політичних сил, які прийшли до влади. Ці цілі включали обмеження влади короля шляхом прийняття Конституції, розширення політичних прав третього стану, створення необхідних умов для розвитку капіталістичного виробництва й торгівлі, насамперед за рахунок дієвих гарантій прав власності та особистості.

З огляду на це, найбільший інтерес представляють такі документи, як Декларація прав людини та громадянина 1789 р. та Конституція 1791 р. Охарактеризуйте їх. Розглядаючи першу Конституцію революційної Франції 1791 р., потрібно також відповісти на важливе дискусійне питання, чи стала вона «кроком уперед» або, як стверджувалося раніше у вітчизняній історичній літературі, призвела до відмови від демократичних, республіканських принципів Декларації 1789 р., тому що закріпила цензове виборче право, зберегла сильну королівську владу тощо.

Також, доречним буде порівняти згадані документи з Декларацією прав людини та громадянина й Конституцією (яка так і не набула чинності), розробленими у 1793 р. якобінцями. При цьому, необхідно враховувати, що Декларація 1793 р. значною мірою була створена під впливом іншого напрямку природно-правової школи, зокрема теоретичних поглядів Ж.-Ж. Руссо, висловлених у його творі «Про Суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.). Які суттєві недоліки мала Конституція 1793 р.? Стисло охарактеризуйте основні положення французької Конституції III року (1795), яка також відома, як Термідоріанська конституція.

Відповідаючи на четверте питання варто висвітлити соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися у Франції в XVIII в., і насамперед ті конкретні умови, пов'язані з встановленням авторитарної влади Наполеона Бонапарта, у яких розроблявся й приймався Цивільний кодекс (1804). Слід зазначити його особистий внесок в рішення завдання уніфікації цих норм. Яку структуру мав і на яких принципах було побудовано Цивільний кодекс?

Кримінальний Кодекс 1810 р. став прямим наслідком політичної стабілізації Франції в період правління Наполеона Бонапарта. Саме в ньому одержала

вираження стратегія та закінчена кримінально–правова програма нового часу (класичної школи кримінального права). Зверніть увагу на прийняту в ньому класифікацію правопорушень залежно від характеру покарань та критерії поділу злочинів на першу («проти публічних інтересів») та другу («проти приватних осіб») групи.

Питання цільових виступів:

1. Державно-правові ідеї французьких просвітників.
2. М. Робесп'єр як ідеолог революційного терору.
3. Ж.Ж. Дантон – один із засновників Першої французької республіки.
4. Конституції Франції доби революції: порівняльна характеристика.
5. Політичний портрет Наполеона Бонапарта.
6. Кодекси Наполеона: історико-правова характеристика.

Література:

Основна:

1. Греченко В., Головка О. Еволюція держави і права у період нової історії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 195 – 351. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Декларація прав людини і громадянина. URL: <http://wikipedia.org/wiki/>
3. Тищик Б. Історія держави і права Франції (1789–1918 рр.): навчальний посібник. Дрогобич: Вид-во «КОЛО», 2018. С. 6 – 61.

Додаткова:

1. Зінченко О. Еволюція ідей декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку ХХІ ст. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2014. № 2. С. 117 – 125. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8353>
2. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2015. Вип. 61. С. 146-150. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnu_yu_2015_61_20
3. Сирко М. Право власності в Цивільному кодексі Наполеона Бонапарта 1804 р. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична.* 2013. Вип. 58. С. 109-115. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-1_2013/40.pdf

Тема № 4. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу Семінарське заняття № 6: Тоталітарні та авторитарні режими у країнах Західної Європи

Навчальна мета заняття: сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти розуміння спільних та відмінних рис між тоталітарними режимами на прикладі фашистської Італії, нацистської Німеччини та франкістської Іспанії. Розкрити правовий нігілізм та антидемократичну сутність зазначених режимів.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Прихід до влади фашистів у Італії. Особливості італійської фашистської держави.
2. Криза Веймарської республіки у Німеччині. Прихід до влади нацистів.
3. Механізм нацистської диктатури.
4. Громадянська війна у Іспанії та встановлення авторитарного режиму Ф. Франко.

Методичні вказівки:

У рамках підготовки до першого питання, пригадайте, чому Італію, яка завершила Першу світову війну на боці Антанти, називали «переможеною у таборі переможців»? Це є одним з ключових моментів для розуміння появи фашистського руху у цій країні. З'ясуйте, коли і за яких обставин італійські фашисти отримали владу. Чому фашистська концепція «надкласової» влади виявилася настільки привабливою для італійського суспільства? Як на законодавчому рівні у Італії відбувалося оформлення фашистської диктатури? Наведіть приклади відповідних законів. Остаточо, формування авторитарного режиму у Італії завершилося у 1926 – 1927 рр., коли було прийнято серію законів про захист держави. Якими повноваженнями вони наділяли дуче Б. Муссоліні та Велику фашистську раду? Специфічною рисою італійського фашизму було декларування побудови корпоративної держави. Її реалізації мала сприяти Хартія праці, прийнята у 1927 р. Проаналізуйте зміст цього документу. Окремо зупиніться на повноваженнях та діяльності каральних органів фашистської диктатури, зокрема політичної поліції.

Переходячи до розгляду другого питання, треба зауважити, що Німеччина дуже важко переживала поразку у Першій світовій війні. Політичний режим Веймарської республіки, створеної у 1919 р. виявився занадто хитким і не здатним згуртувати навколо себе більшість німців. У цьому контексті, доречним буде звернутися до аналізу Веймарської конституції та виявити її слабкі місця. Маються на увазі насамперед ст. 48 Конституції про надзвичайний стан, а також ті статті, які стосувалися широких повноважень президента, у тому числі його права призначати усіх вищих посадових осіб імперії, включаючи канцлера (ст. 46, 53 тощо), скасовувати за допомогою референдуму закони, прийняті рейхстагом (ст. 73) та ін. Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. сприяла подальшій радикалізації німецького суспільства на тлі якого все більшу популярність отримувала націонал-

соціалістична партія (НСДАП) на чолі з А. Гітлером. Яке майбутнє Німеччини пропагували нацисти? У січні 1933 р. А. Гітлер стає рейхсканцлером. Визначте основні причини приходу до влади нацистів.

Даючи відповідь на третє питання здобувачам вищої освіти слід насамперед прояснити питання про легітимність приходу А. Гітлера до влади в 1933 р., а згодом ретельно дослідити, як змінився юридичний і фактичний статус уряду в державному механізмі нацистської «республіки», особливо в останні роки її існування. Із загальної маси законів Німеччини часів нацистської диктатури необхідно виділити ті акти й положення, які свідчили про принципову зміну форми держави, її політичного режиму, способів здійснення державної влади при фактично повній ліквідації демократичних принципів та інститутів Веймарської конституції 1919 р. Їх можна поділити на кілька груп. Перша група актів стосувалася змін у політичній системі Німеччини, у тому числі затвердження монопольного становища НСДАП у суспільстві й державі та ліквідації усіх політичних партій і рухів (молодіжних, жіночих та ін.), окрім нацистських. Друга – законодавчо закріплювала всевладдя «вождя партії й народу» А. Гітлера, зосередження в руках фюрера усіх вищих державних і партійних посад. Третя група законів ставила своєю метою зміни у формі правління (при формальному збереженні республіканського ладу) і руйнування федеративного державного устрою. Четверта – була присвячена діяльності репресивних органів і терористичних методів та засобам здійснення внутрішньої та зовнішньої політики. П'ята – була спрямована на перебудову державних органів, військової машини і їхніх функцій з метою здійснення агресивних зовнішньополітичних завдань. Окремо зупиніться на аналізі расових законів нацистів, які стали підґрунтям політики голокосту, розгорнутої у роки Другої світової війни.

У четвертому питанні зверніть увагу на причини Громадянської війни 1936 – 1939 рр. у Іспанії. Зверніть увагу на те, що у 1931 р. у Іспанії була проголошена республіка. Чому республіканський лад не задовольняв частину суспільства? В результаті Громадянської війни до влади у країні приходить крайня права Іспанська фаланга. В Іспанії було встановлено диктатуру генерала Ф. Франко, яка тривала до 1975 р. Чому на відміну від італійських фашистів та германських фашистів, франкізм пережив Другу світову війну? На які базові принципи спиралися франкісти у проведенні своєї внутрішньої політики? Зверніть увагу на те, що за часів Ф. Франко Іспанія не мала кодифікованої конституції, а у країні лише діяла обмежена кількість основних законів, виданих безпосередньо за підписом каудильйо. Авторитарно-консервативний режим, створений Ф. Франко, зберігався у Іспанії до сер. 1970-х рр. Які фактори сприяли його стійкості?

Питання цільових виступів:

1. Фашистська Італія: особливості державно-правового ладу.
2. Правовий статус особи за Веймарською конституцією 1919 р.
3. Механізм нацистської диктатури.
4. Нюрнберзькі расові закони.
5. Репресивний апарат нацистської Німеччини.
6. Політичний режим Ф. Франко та його трансформація (1939 – 1975).

Література:

Основна:

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. К.: Дух і літера, 2015. С. 234 – 309.
URL: http://apsm.org/wpcontent/uploads/2017/03/1arendt_kh_dzherela_totalitarizmu.pdf
2. Броскат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. К.: Наука, 2019. 384 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012859>
3. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922 – 1982). Київ: Дух і літера, 2008. 278 с. URL: https://hromadalib.files.wordpress.com/2015/12/wippermann_2008_fascismus.pdf

Додаткова:

1. Дедурін Г. Деформація правоохоронної функції держави у Німеччині внаслідок встановлення нацистської диктатури. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 72 – 74. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5463>
2. Дем'яненко Б. Три моделі тоталітаризму: Порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націонал-соціалізму. К.: Нелень, 2010. 254 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Demianenko_Borys/Try_modeli_totalitaryzmu_Porivnialnyi_analiz_fashyzmu_bilshovyzmu_ta_natsional-sotsializmu/
3. Дмитрашко С. Праворадикальні тоталітарні рухи I-ї половини ХХ століття: італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10. С. 188 – 199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_10_19
4. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. К.: Дух і літера, 2019. 320 с. URL: <https://nashformat.ua/products/yak-natsyzm-pryjshov-do-vlady-356405>
5. Ширер У. Злет і падіння Третього райху. У 2 т. К: Наш формат, 2017. URL: <https://nashformat.ua/products/zlet-i-padinnya-tretogo-rajhu.-istoriya-natsystskoi-nimechchyny.-tom-1-709067>
6. Evans R. The Third Reich in Power. New York: Penguin Books, 2015. 941 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Third_Reich_in_Power_1933_1939.
7. Griffin R. The Nature of Fascism. London: Psychology Press, 2013. 249 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315003627/nature-fascism-roger-griffin>
8. Paxton R. The Anatomy of Fascism. New York: Alfred A. Knopf, 2014. 336 p. URL: [https://libcom.org/files/Robert%20O.%20Paxton-The%20Anatomy%20of%20Fascism%20-%20Knopf%20\(2004\).pdf](https://libcom.org/files/Robert%20O.%20Paxton-The%20Anatomy%20of%20Fascism%20-%20Knopf%20(2004).pdf)

Тема № 4. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу

Семінарське заняття № 7. Особливості державно-правового розвитку США у ХХ – на початку ХХІ ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про визначальні тенденції у державно-правовому розвитку США за останнє століття. Ознайомити здобувачів вищої освіти з найбільш важливими актами американського законодавства вищезазначеного періоду.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Велика депресія та «новий курс» Ф. Рузвельта: загальна характеристика.
2. Боротьба за громадянські права у США у 1950-х – 1960-х рр.
3. Загальні тенденції розвитку американської держави у перші десятиліття ХХІ ст.
4. Характеристика системи американського права.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, треба мати на увазі, що на початку ХХ ст. Сполучені Штати Америки вже мали статус найпотужнішої країни світу. Втім, «велика депресія», що викликала світову економічну кризу 1929 – 1933 років, привела до масового банкрутства підприємств, інфляції, зростання безробіття тощо.

Обраний у 1932 році на посаду президента від демократичної партії Франклін Рузвельт, запропонував низку заходів, спрямованих на посилення ролі держави у регулюванні економіки – «новий курс». Здобувачам вищої освіти необхідно усвідомити, яке значення мав «новий курс» Ф. Рузвельта для історії США. Реалізація програми почалася майже одночасно в усіх найважливіших сферах економічних та соціальних відносин. «Новий курс» провадився за такими основними напрямками: відбудова банківської фінансової системи; відбудова промисловості; боротьба з безробіттям; розвиток трудового та соціального законодавства; аграрна політика. Задля повноцінного висвітлення даного питання, слід ознайомитися і вміти коментувати низку законодавчих актів, а саме: «Закон щодо відновлення промисловості» (1933), «Надзвичайний банківський Акт» (1933), «Закон про трудові відносини» (Закон Вагнера) (1935) тощо. Яким чином було змінено роль американської держави у суспільстві внаслідок проведення «нового курсу»?

Переходячи до розгляду другого питання, необхідно зазначити, що після Другої світової війни у США відбулася суттєва активізація різних суспільних рухів, насамперед, кольорового населення, яке боролось проти расової сегрегації. Перші кроки у напрямку протидії цьому ганебному явищу було зроблено ще у 1957 р., коли Конгрес прийняв Закон про громадянські права, а також було створено новий орган виконавчої влади – Комісію з громадянських прав. Якими повноваженнями вона була наділена? Ще більш інтенсивною боротьба за права кольорового населення стала у 1960-х рр. Спочатку, президентом Дж. Кеннеді було ініційовано кілька законопроектів, спрямованих на припинення дискримінації представників кольорового населення у громадських місцях та при наймі на роботу. А у 1964 р., вже за часів президента Л. Джонсона, було прийнято «Акт про громадянські права». Охарактеризуйте основні положення цього документу. Також, у цьому

контексті, слід звернути увагу й на зміст закону «Про виборчі права» (1965). Чи можна вважати, що до кінця 1960-х рр. у США була остаточно подолана расова сегрегація? Відповідь обґрунтуйте.

У третьому питанні стисло охарактеризуйте основні досягнення та прорахунки президентських адміністрацій Дж. Буша-мл., Б. Обама та Д. Трампа. Яким чином на розвиток американської держави вплинули події 11 вересня 2001 р.? Більш детально зупиніться на характеристиці державного устрою США. Які принципи покладено у його основу? Фахівці відзначають, що останнім часом у США відбувається підсилення президентської влади. Аргументуйте цю точку зору. Розглядаючи еволюція політичного режиму в США на поч. ХХІ ст., доцільно буде зупинитися на місці у системі управління країною Конгресу, Ради Національної безпеки, а також впливі на прийняття державних рішень керівництва Пентагону та ЦРУ.

У четвертому питанні, насамперед, слід визначити основні джерела права у США. Специфічною рисою правової системи Сполучених Штатів залишається існування своєрідного судового конституційного контролю. Як ви це можете пояснити? Окремо розгляньте спроби кодифікації американського законодавства. Наведіть стислу характеристику сучасного стану основних галузей американського права: цивільного, трудового, адміністративного, кримінального тощо. Визначте найбільш характерні риси, які притаманні американському праву новітнього часу. Завершуючи розгляд питання, стисло охарактеризуйте основні принципи на яких побудовано діяльність судової системи США.

Питання цільових виступів:

1. «Новий курс» президента США Ф. Рузвельта та його законодавство.
2. Ф. Рузвельт як політик та державний діяч.
3. Зміни в політичному режимі Сполучених Штатів після Другої світової війни.
4. Структура поліцейського апарату. ФБР.
5. Сучасні тенденції в розвитку кримінального права і процесу в США.

Література:

Основна:

1. Бурдін М., Дедурін Г. Держава і право окремих країн Америки в новітній час. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 443 – 464. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. С. 324 – 389. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajn>
4. Ригіна О. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914-2008 рр.): Курс лекцій. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2011. С. 190 – 283. URL: <https://lawcollege.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajn/>

Додаткова:

1. Атаманова Н. Особливості правового становлення «Нового курсу» президента США Ф. Рузвельта. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*. 2018. № 1. С. 3 – 6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/3.pdf
2. Кравчук М. Правова система США. К.: Норма-Друк, 2014. 136 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/575>
3. Левчук М. Еволюція президентської влади в США. *Наше право*. 2015. №5. С. 40-44. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/16789/1/%D.pdf>
4. Нестерович В. Лобіювання в органах судової влади США як феномен американського конституціоналізму. *Судова практика*. 2010. № 9 – 10. С. 26-35. URL: <https://dspace.lduvs.edu.ua/handle/123456789/496>
5. Нестерович В. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96 – 102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_3_28
6. Пильгун Н. Історичний аспект формування американської правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 62-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_2_10
7. Савченко А. Федеральні правоохоронні органи США: місія організаційна структура та застосування кримінального законодавства: Навч. посібник. К.: Текст, 2013. 122 с.
8. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / уклад. Л. Примаченко. К.: НАДУ, 2011. 52 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/c57ee175-3c28-4ca9-8b19-ed6e960669d3.pdf
9. Chafe W. The Achievement of American Liberalism: The New Deal and its Legacies. Columbia University Press, 2013. 350 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/231912221_William_H_Chafe_ed_The_Achievement_of_American_Liberalism_The_New_Deal_and_Its_Legacies
10. Howard Abadinsky Law and Justice : An Introduction to the American Legal System. Publisher: Prentice Hall, 2017. 480 p.
11. The United States House of Representatives. URL: <http://www.house.gov/>
12. The United States Senate. URL: <http://www.senate.gov/>

Тема № 4. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу**Семінарське заняття № 8. Державно-правовий розвиток провідних країн Західної Європи на сучасному етапі**

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про характерні риси державно-правового розвитку провідних західноєвропейських країн на сучасному етапі, на прикладі Великої Британії, Німеччини та Франції; ознайомити здобувачів вищої освіти з найбільш важливими міжнародними договорами, які

становлять правову базу сучасних євроінтеграційних процесів.

Кількість годин – 2 год. денна

Навчальні питання:

1. V республіка у Франції. Конституція та особливості державно-правового розвитку.
2. Об'єднання Німеччини. Державно-правовий розвиток країни на сучасному етапі.
3. Велика Британія: старі традиції та нові виклики.
4. Європейська інтеграція та її правові підстави.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, необхідно звернути увагу на те, що політичний режим III республіки у Франції дискредитував себе співпрацею з нацистськими окупантами. Тому, одразу після завершення війни у країні почали працювати над текстом нової конституції. З другої спроби, на референдумі у жовтні 1946 р. Конституція була ухвалена більшістю французів. Спираючись на текст конституції, охарактеризуйте політичний режим IV республіки. Спробуйте пояснити, чому він виявився вкрай нестабільним.

Слід відзначити, що безпосередньою причиною відміни Конституції 1946 р. стали події у Алжирі. У квітні – травні 1958 р. там спалахнув заколот військових. За таких умов 1 червня 1958 р. парламент доручає лідеру французького руху опору у роки війни генералу Ш. де Голлю сформувати уряд і надає йому надзвичайні повноваження. Де Голль розпускає Національні збори на «канікули» і створює комісію для підготовки нової Конституції. Через 20 днів проект Конституції був готовий, а 28 вересня він був схвалений на референдумі. 6 жовтня 1958 р. Конституція V республіки набрала чинності. Чим нова конституція відрізнялася від попередньої? Охарактеризуйте державний лад V республіки, при цьому особливий акцент треба зробити на ролі президента у політичній системі Франції. Чим була викликана і які наслідки для французької держави мали події «червоного травня» 1968 р.? Після відставки Ш. де Голля, влада у Франції належала як його послідовникам – т.зв. «голістам» (Ж. Помпиду, Ж. Шірак), так і представникам соціалістичної партії (Ф. Міттеран, Ф. Олланд). В чому між ними різниця у поглядах на розвиток французької держави? Охарактеризуйте актуальні джерела права Франції на сучасному етапі. Що, на Ваш погляд, свідчить про гуманізацію французького кримінального права?

Розпочинаючи підготовку до другого питання, зауважте, що після Другої світової війни, Німеччина тривалий час була роз'єднаною на дві держави – Федеративна Республіка Німеччини (ФРН) та Німецька Демократична Республіка (НДР). Чому так сталося? Лише завершення «холодної війни» надало можливість відновити цілісність країни. Внутрішні аспекти німецької єдності були врегульовані між ФРН і НДР через перший міждержавний договір «Про створення валютного, економічного і соціального союзу між ФРН і НДР» від 18 травня 1990 року, а як це питання було вирішено у міжнародно-правовому полі? У жовтні 1990 р. об'єднання Німеччини стало доконаним фактом. Державний устрій країни був

визначений на основі Конституції ФРН (Боннської) 1949 р. Визначте його характерні риси. Право ФРН відноситься до романо-германської правової сім'ї, що обумовило, в тому числі, наявність кодифікацій головних галузей права. Наведіть приклади його модернізації, починаючи з II пол. XX ст.

Під час роботи над третім питанням, зверніть увагу на основні зміни та тенденції розвитку в економіці, політичній системі та державному устрої Великої Британії, які мали місце протягом XX ст. Так, однією з провідних тенденцій стала демократизація виборчого права, про що свідчать реформи 1918, 1928, 1949, 1969 рр. До яких змін вони призвели? Охарактеризуйте місце і роль у британській політичній системі інституту королівської влади, кабінету міністрів, парламенту. Які зміни відбулися у двопартійній системі? На початку XX ст. Велика Британія була найбільшою імперією світу, але вже прийняття у 1931 р. Вестмінстерського статуту, суттєво відкоригувало цей її статус. Про що йшлося у зазначеному документі?

Розглядаючи основні напрями державно-правового розвитку Великої Британії наприкінці XX – на початку XXI ст., зупиніться на причинах падіння ролі парламенту та посилення кабінету міністрів, крім того, з'ясуйте значення Корони для сучасного британського суспільства, у контексті чого проаналізуйте головні положення Закону про престолонаслідування (2011 р.). Надайте стислу характеристику структури та діяльності британських поліцейських та судових органів, а також визначте основні джерела британського права та його характерні риси, особливо у галузі соціального законодавства.

Переходячи до четвертого питання, передусім треба визначити основні причини початку інтеграційних процесів у повоєнній Європі. У 1952 р. було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі, а вже у 1957 р. воно трансформувалося у Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Цьому сприяло укладання низкою держав Римських угод. Про що саме в них йшлося? Тривалий час євроінтеграція обмежувалася сферою економічних відносин, але укладання у 1986 р. Єдиного Європейського акту створило передумови для її поглиблення. Чому? Європейський Союз (ЄС) у своєму сучасному вигляді виник завдяки підписанню Маастріхтського договору (1992 р.) Надайте характеристику цьому документу. Вкажіть основні інститути влади ЄС та їх повноваження, зокрема зупиніться на діяльності Європейського суду з прав людини. Чому, на Ваш погляд, зазнала невдачі ідея створення єдиної європейської конституції? Окремо зупиніться на характеристиках відносин між ЄС та Україною. Як повномасштабна російська агресія проти нашої держави, що розпочалася у лютому 2022 р. вплинула на процес української євроінтеграції?

Питання цільових виступів:

1. Державно-політична діяльність Ш. де Голля.
2. Становлення та розвиток V республіки у Франції.
3. Особливості Конституції 1958 р. у Франції.
4. Міжнародно-правові аспекти об'єднання Німеччини.
5. Поліцейська система Великої Британії.
6. Євроінтеграція та її нормативно-правове забезпечення.

7. Санкції як важливий міжнародно-правовий механізм стримування агресії.

Література:

Основна:

1. Войціховський А., Устименко О., Швець Д. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 529 – 582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Головка Б., Обрусна С., Холод Ю. Новітній державно-правовий розвиток країн Європи. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 352 – 442. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. С. 208 – 360. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>
4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. С. 57 – 98. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>

Додаткова:

1. Аракелян М., Василенко М. Право Європейського Союзу. Одеса: Фенікс, 2022. 390 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1345967/>
2. Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/44/00/10044/attac.pdf>
3. Бруслик О. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12593>
4. Бруслик О. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 133-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_3_35
5. Бурдін М., Дедурін Г. Європейський вибір України та демократизація інституцій державної влади. *Історія держави та права України: 1991 – 2019 рр. Підручник*. Х.: Майдан, 2019. С. 279 – 289. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3774>.
6. Кольбенко А. Передумови прийняття та зміст Вестмінстерського статуту 1931 р. Утворення Британської співдружності націй. *Вісник*

Львівського університету. Сер.: Юридична. 2014. Вип. 59. С. 87-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_59_14

7. Мальська М. Основи європейської інтеграції. Київ, ЦУЛ, 2015. 320 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk801386.pdf>

8. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України / авт.-упоряд.: Ю. Ковбасюк, С. Загороднюк, П. Крайнік. К.: НАДУ, 2010. 76 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/445e5564-a528-4491-94c9-db32ede303dc.pdf

9. Childs D. Britain since 1945: A Political History. Lnd.: Routledge, 2012. 528 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203969915/>

10. Hazell R., Morris B. The Changing role of the monarchy, and future challenges. London: The Constitutional Unit, 2016. 170 p. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10040140/>

Тема № 5: Держава і право України у стародавній час та період середньовіччя.

Семінарське заняття № 9: Виникнення права та державності на території України у стародавню добу

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про особливості державно-правового життя народів, що населяли територію сучасної України у стародавній період (VII ст. до н.е. – VI ст. н.е.).

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна)

Навчальні питання:

1. Виникнення перших державних утворень на території сучасної України.
2. Соціальна структура та правове становище основних груп населення скіфських ранньодержавних утворень та античних держав Північного Причорномор'я.
3. Державний лад міст-держав Північного Причорномор'я, Боспорського царства, скіфських ранньодержавних утворень.
4. Правові звичаї скіфів. Джерела та основні риси права античних держав Північного Причорномор'я.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання необхідно, насамперед, показати процеси формування державності на північно-причорноморських теренах, визначити основні етапи її зародження. Особливу увагу варто звернути на процеси елінської колонізації, виявити характерні риси її правової регламентації, пригадати основні поліси, які з'явилися на території України у VII-V ст. до

н.е.: Ольвію на березі Бузького лиману (тепер біля с. Парутине Очаківського району Миколаївської обл.), Тіру на березі Дністровського лиману (тепер Білгород-Дністровський Одеської обл.), Херсонес (на місці сучасного Севастополя), Пантікапей (на місці сучасної Керчі у Криму), Керкініду (на місці сучасної Євпаторії), Німфей на західному березі Керченської протоки, Тірітаку (на місці сучасного селища Аршинцеве поблизу Керчі), Феодосію (там, де розташоване сучасне місто) тощо.

Висвітлюючи друге питання слід розібратися в особливостях соціальної структури скіфського суспільства, а також виявити специфіку правового статусу різних категорій населення античних держав Північного Причорномор'я: політів, неповноправне населення, іноземців, рабів. Варто звернути увагу на той факт, що правовий статус громадян полісів за часів демократії, охоплював достатньо широке коло їхніх суб'єктивних прав. Вони мали доступ до Народних зборів, могли брати участь у виборах, обіймати державні посади (тімухіом), мали право законодавчої ініціативи (пробулевсіс). Важливим було виключне право власності на нерухомість (енктісіс). Загальний правовий статус громадянина доповнювався ателією – правом на звільнення, від усіх прямих податків та мит, а також епігамією – правом укласти шлюб із громадянками даного полісу (хоча відносно жінок поняття громадянства може застосовуватися лише умовно). Інколи рішенням Народних зборів або Ради полісу громадянину могли надаватися й екстраординарні права – проедрія, промантія тощо. Сукупність громадянських обов'язків найповніше було визначено у пам'ятці херсонеського права кінця IV – початку III ст. до н.е. – присязі громадян. Здобувачі вищої освіти мають уяснити, що до неповноправного населення античних держав Північного Причорномор'я відносилися, насамперед, особи, які прибули з інших країн для постійного проживання. Зважаючи на особливості їхнього правового статусу, їх можливо віднести до категорії паройків, близьких за своїм юридичним становищем метекам, що проживали на полісних землях. Неповноправними були також вільновідпущеники – колишні раби, яким манумісійними актами було надано особисту свободу. До цієї ж категорії відносилися й вихідці з тубільного «варварського» населення, що внаслідок процесів седентаризації, які особливо посилювалися з III ст. до н.е., перейшли до осілого способу життя.

Готуючись до відповіді на третє питання необхідно пам'ятати, що грецькі міста-колонії Північного Причорномор'я за формою правління були демократичними або аристократичними рабовласницькими республіками, незалежними містами-державами, які за своєю суттю мало чим відрізнялися від метрополії та протягом століть зберігали з ними союзні відносини, а також тісні економічні, юридичні та культурні зв'язки (наприклад Ольвія з Мілетом, Херсонес з Гераклією Понтійською). Тому й державний лад грецьких міст-колоній будувався на тих же засадах, що і державний устрій античних полісів Греції. З'ясовуючи особливості державного устрою античних-міст Північного слід ретельно дослідити склад та компетенцію вищого органу законодавчої влади - еклесії. При цьому необхідно звернути

увагу на різновиди нормативно-правових актів, що приймалися народними зборами. Далі слід розглянути порядок формування та компетенцію буле – постійно діючого органу виконавчої влади у містах-полісах. Треба з'ясувати склад Ради міста (голова Ради, члени Ради, секретар, термін обрання. Третьою ланкою міського управління були виборні колегії – магістратури або окремі посадові особи – магістрати. Опрацьовуючи це питання треба проаналізувати порядок формування колегій, основні напрями діяльності, та їх роль в управлінні міст-держав Північного Причорномор'я. Окремо варто звернути увагу на повноваження та компетенцію таких посадовців, як архонти, стратеги, агораномі, номофілаки, ситони та ін.

Вивчаючи специфіку державно-правового устрою Боспорського царства слід звернути увагу на те, що це найдавніша рабовласницька держава зі столицею у м. Пантікапей, яка існувала з Vст. до н.е. і об'єднувала територію Керченського і Таманського півостровів, а також південне узбережжя Азовського моря до гирла Дону. Слід звернути увагу, що Боспорське царство за формою правління було рабовласницькою монархією на чолі якого стояв цар, влада якого передавалася у спадщину. Царів Боспору затверджували римські імператори, які розглядали його як васальну державу. Далі слід звернути увагу на трансформацію державного устрою Боспорського царства (від союзу грецьких полісів до рабовласницької монархії), та особливості державного права - наявність існування такого інституту державного права як інститут співправителів. Досліджуючи центральні органи влади та управління Боспорського царства треба з'ясувати царські повноваження, як володаря вищої законодавчої, виконавчої та судової гілок влади та функції виконавчої влади (державного апарату), центром якого був палац боспорського царя та місцеву владу з урахуванням поділу території на округи та призначених царем намісників.

Висвітлюючи основні риси права скіфських ранньодержавних утворень та еллінських держав потрібно пам'ятати, що право за своїм змістом було рабовласницьким. Скіфська культура протягом усієї історії залишалася безписемною, тому фіксація джерел права не могла бути здійснена. Незважаючи на це треба означити основні джерела права скіфської держави такі як звичаєве право (окремі норми якого можемо виявити у нарративних джерелах), правила, встановлені царською владою, рішення народних зборів, а також слід зазначити, що на території Скіфської держави мешкали групи населення, які жили на основі своїх законів, наприклад, свої звичаї мали племені союзи таврів у Криму, неврів, що жили на південь від Прип'яті, гелоно-будинів, які мешкали у середній течії р. Ворскла. Правова система, що склалася у містах-державах Північного Причорномор'я за формою нагадувала правову систему афінської рабовласницької демократії. Особливістю права було те, що воно перебувало під впливом звичаїв місцевого населення. Здобувачам вищої освіти необхідно навести перелік найвідоміших лапідарних джерел права, тексти яких збереглися до нашого часу. Найвідомішою з лапідарних пам'яток права полісів Північного Причорномор'я є присяга громадян Херсонесу (кін. IV – поч. III ст. до н.е.), у

якій було закріплено перелік найважливіших з тогочасного погляду херсонеської громадянської общини обов'язків та правил поведінки громадян. Деякі характерні риси права допоможе висвітлити аналіз текстів ольвійського «закону Каноба» про грошовий обіг (поч. IV ст. до н.е.), херсонеського закону про повернення політичних вигнанців (поч. III ст. до н.е.), наказів намісника Нижньої Мьозії посадовим особам Херсонесу та начальникам розташованого у місті римського гарнізону (кін. II ст.), рескриптів боспорського царя Аспурга до горгіпіян (14/15 pp.), рескрипту римського імператора про звільнення громадян Тіри від мита (201 p.), договорів між Ольвією та Мілетом про ісополітію (бл. 331 p. до н.е.), царя Понту Фарнака з херсонеситами про військово-політичний союз (179 p.) та ін. Опрацювання джерел та навчальної літератури надасть можливість визначити особливості галузей права (цивільного, кримінального, процесуального), види злочинів, розібратися з метою та видами покарань, особливостями досудового процесу та судочинства в античних державах Північного Причорномор'я. Варто зазначити, що процес носив усний, гласний та змагальний характер.

Питання цільових виступів:

1. Нормативне регулювання цивільно-правових відносин в античних державах Північного Причорномор'я (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.).
2. Становлення кримінального права античних держав Північного Причорномор'я.
3. Основні риси процесуального права в античних державах Північного Причорномор'я.
4. Правове регулювання фінансових відносин в античних державах Північного Причорномор'я.
5. Суд та процес в античних державах Північного Причорномор'я.
6. Правові взаємовідносини античних держав Північного Причорномор'я з Римом.
7. Грецька колонізація Північного Причорномор'я та її правова регламентація.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
2. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 28-46. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .
3. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 38-46. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 9-31. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.
2. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 6-29. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.
3. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 5-40. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.
4. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 25-90. 552 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.
5. Історія держави і права України. : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. С. 20-51. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.
6. Історія держави та права України. : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. С. 20-71. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

Тема № 5: Держава і право України у стародавній час та період середньовіччя.

Семінарське заняття № 10: Держава і право Київської держави (др. пол. IX – середина XIV ст.)

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про становлення та еволюцію державно-правового розвитку Давньоруської держави з центром у Києві.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Причини та теорії утворення Руської держави.
2. Основні етапи розвитку Давньоруської держави та їх характеристика.
3. Джерела права Київської держави. Руська Правда.
4. Злочини та покарання у давньоруському праві.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання слід звернути увагу на розселення східних слов'ян на території України. Суспільно-політичний розвиток східних слов'ян від військово-демократичної організації племен до ранньофеодальної держави. Союзи племен, міжплемінний військово-

політичний союз антів - Антське царство (кінець IV - початок VII ст.). Об'єднання союзів племен і створення союзу слов'янських племен під назвою «Русь» (VII ст.). Утворення ядра давньоруської державності - своєрідної федерації князівств Руська земля (VII-IX ст.). Об'єднання південного та північного ранньодержавних утворень у Давньоруську державу з центром у Києві. Внутрішні та зовнішні фактори консолідації слов'янських земель. Дослідити теорії походження Київської Русі «норманську», «антинорманську», «природньо-історичного процесу» та ін.

Готуючись до відповіді на друге питання варто зазначити, що історія Київської держави починається з часу походу новгородського князя Олега до Києва у 882 р. Далі потрібно розглянути основні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики князів Олега (882-912) та Ігоря (912-945). Розглядаючи правління княгині Ольги (945-964), слід звернути увагу на запроваджені нею реформи, її зовнішньополітичну діяльність. Князювання сина Ігоря та Ольги Святослава (964-972) позначилось проведенням низки військових походів. Розквіт Давньоруської держави припадає на правління князів Володимира Великого (980-1015) та Ярослава Мудрого (1019-1054). За часів Володимира Великого в цілому завершився процес збирання слов'янських земель, остаточно було встановлено кордони держави. Володимир зміг побудувати досить ефективний апарат державного управління послідовно здійснивши адміністративну, військову та податкову реформи. Ярослав Мудрий продовжив політику свого попередника спрямовану на укріплення держави, піднесення її міжнародного авторитету. Після смерті Ярослава Мудрого у Київській державі починається процес феодалної роздробленості. Окремі князівства починають виходити з-під влади Києва. Остання спроба зупинити ці процеси пов'язана з князюванням Володимира Мономаха (1113-1125) та його сина Мстислава (1125-1132).

Відповідаючи на третє питання про основні джерела права Давньоруської держави, варто звернути увагу на те, що найвизначнішою пам'яткою права періоду Київської Русі є Руська Правда - перший з кодексів, збірок норм права, які дійшли до нас. Але слід мати на увазі: вона не перша пам'ятка східнослов'янського права взагалі. Відомі більш давні - угоди Русі з Візантією 907, 911, 945 та 971 рр. Разом з нормами Руської Правди у Київській Русі були поширені й інші, зокрема ті, що містилися у князівських статутах. До нашого часу, наприклад, збереглися тексти Статуту князя Володимира та Статуту князя Ярослава. Серед пам'яток церковного права цього періоду слід відзначити також Номоканон, Еклогу, Прохірон тощо.

Розглядаючи останнє питання зазначимо, що поступово складаються окремі елементи кримінального права, і насамперед виникає поняття злочину. На відміну від сучасного визначення, у Київській Русі під злочином розуміли дію, що заподіювала шкоду конкретній приватній особі, а не суспільству в цілому. Тому така дія називалася «образою». Шкода могла бути фізичною, моральною або ж матеріальною. Готуючись до семінару необхідно, користуючись текстами пам'яток права Русі, визначити основні види злочинів, а також звернути увагу на мету та види покарань, визначених

у Руській Правді та князівських статутах.

Питання цільових виступів:

1. Теорії виникнення держави у східних слов'ян.
2. Злочин та покарання за Руською Правдою.
3. Формування давньоруської народності та етногенез українського народу.
4. Колективна відповідальність селянської общини у кримінальному праві Київської Русі.
1. Особливості державно-правового розвитку Галицько-Волинського князівства.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. С. 7-53. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
2. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 46-79. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .
3. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 68-94. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. С. 44-75. 463 с. URL:<http://library.kpi.kharkov.ua/>.
2. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 31-64. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.
3. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 29-51. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.
4. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 40-74. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.
5. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 99-154. 552 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.
6. Історія держави і права України. : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. С. 299-350. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.

7. Історія держави та права України. : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. С. 71-110. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

8. Київська Русь: пам'ятки права (X–XIII ст.): тексти, переклади, коментарі. [Текст] : навч. посіб. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв. Харків : Право, 2020. 224 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.

9. Петровський М. Н. Історія України в документах і матеріалах. Київська Русь і феодальні князівства XII-XIII століть. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 310 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/>.

10. Подволоцький А. Правдива історія Київської Русі: про що мовчать підручники історії . Харків : Аргумент Принт : [Біват], 2014. 351 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

11. Ричка В. Київська Русь : влада і спільнота (Біля витоків державності). *Голос України*. 2015. 25 бер. (№ 53). С. 12. URL: <https://luki.kyiv.ua/>.

Тема № 6: Історія держави і права України Нового часу.

Семінарське заняття № 11: Держава і право України сер. XVII – к. XVIII ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про державно-правовий розвиток української козацької держави в середині XVII ст., подальшу еволюцію української державності, засвоєння комплексу загальних знань про джерела та основні риси права України-Гетьманщини та Правобережної України.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Формування української козацької державності у середині XVII ст.
2. Ліквідація української автономії у XVIII ст.
3. Джерела права козацької доби та їх характеристика.
4. Розвиток основних галузей права в українських землях у сер. XVII – наприкінці XVIII ст.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно з'ясувати причини та передумови виникнення української козацької держави. Визначити характеристику адміністративно-територіального устрою Козацької держави, її межі, систему політичного управління, формування армії, фінансова система, основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики, кому належали основні владні повноваження, зміни, що сталися у соціально-

економічній сфері та соціальній структурі населення. Необхідно зазначити, що при формуванні Козацької держави враховувався досвід військової полково-сотенної організації козацтва, яка була перенесена на визначені території і стала єдиною політично-адміністративною, військовою і судовою владою в Україні. Публічна влада складалася з трьох урядів: генерального, очолюваного гетьманом, полкового і сотенного. Гетьман України був правителем України, главою генерального уряду. Гетьманськими універсалами в містах запроваджувалося магдебурзьке право.

Відповідаючи на друге питання варто відзначити, що в подальшому українська державність розвивалася під зверхністю сусідніх держав: Московського царства, Польщі, Австрійської монархії. Необхідно виявити зміни, що сталися у державному праві в цей період. Головну увагу варто приділити аналізу еволюції правових форм взаємовідносин України та Московської держави (Російської імперії) у середині XVII – останній чверті XVIII ст. Кожен новий гетьман підписував «статті» (договір) з московським царем, в яких фактично обмежувалися права автономії України. Так, 1659 року Ю. Хмельницький підписав «Другі Переяславські статті»; 1665 року І. Брюховецький уклав «Московські статті», 1674 року І. Самойлович уклав «Конотопські статті», а 1687-го І. Мазепа – «Коломацькі статті», в яких прямо зазначалося, що вибори і відставка гетьмана можуть відбуватися лише за указами царського уряду, а ст. 19 проголошувала Україну частиною Московської держави.

Обмеження автономії України посилювалося також створенням російським урядом та діяльністю Спеціальних органів для управління Гетьманщиною. В 1663-1721 рр. в Україні діяв Малоросійський приказ як один із відділів державного органу Російського царства – Посольського приказу для відання українськими справами. Прямим порушенням автономних прав України було створення Малоросійської колегії. Перша Малоросійська колегія діяла у 1722-1727 рр., Друга Малоросійська колегія – у 1764-1786 рр. Діяльність останньої була спрямована на остаточну ліквідацію залишків політичної автономії України.

При відповіді на третє питання зазначимо, що лишалися чинними основні правові джерела – Статут Великого князівства Литовського 1588 р., норми магдебурзького права в містах (але тільки у великих – Київ, Переяслав, Чернігів, Ніжин). Припинили дію «Устава на волоки» 1557 р., «Ординація війська Запорозького» 1663 р., королівські та сеймові конституції. Серед джерел права, які використовувалися, неабияке значення мало звичаєве козацьке право. На його основі регулювалися порядок організації козацького війська, порядок і основні принципи формування органів військової, адміністративної влади, судочинство, поняття злочину і система покарань тощо. Слід звернути увагу на те, що поняття «козацьке право» – це не лише сукупність норм козацького звичаєвого права, які виникли в Запорозькій Січі, а й сукупність нормативних актів гетьманської влади, судової практики. Наприклад, універсали видавав гетьман, а іноді й полковники. Вони мали характер розпорядчих актів найвищої влади і

регулювали державні, адміністративні, цивільні, кримінальні та процесуальні відносини. Джерелами права були також міжнародні угоди, що укладалися гетьманом з іноземними державами.

Окремо, слід звернути увагу на те, що під час існування Гетьманщини неодноразово робилися спроби кодифікації українського права. Перша кодифікаційна комісія була створена 22 серпня 1728 р. за царським указом: «Решительные пункты гетьману Даниилу Апостолу». Вона підготувала 1743 року збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ». До нього прикладалася інструкція кодифікаційної комісії, абетковий реєстр, а також «Степенний малоросійського військового звання порядок після гетьмана». Окрім цієї, в Україні були проведені також деякі інші кодифікації: «Суд і розправа в правах малоросійських» (1758 р.), «Книга Статут та інші права малоросійські» (1764 р.), «Екстракт малоросійських прав» (1767 р.) та ін. Слід наголосити, що існування особливого законодавства в Україні суперечило імперським планам Росії. Тому природно, що жоден з перелічених документів не був офіційно затверджений для широкого вжитку.

У четвертому питанні рекомендується звернути увагу на цивільно-правові та кримінально-правові норми, що діяли під час Національно-визвольної війни, а також правову систему України-Гетьманщини другої половини XVII - XVIII ст. Розглядаючи цивільно-правові відносини, проаналізуйте еволюцію права власності, яке визначалося як право мати у володінні, використовувати, передавати, дарувати, відписувати, міняти і заставляти майно за власною волею і потребою. Встановіть, які форми земельної власності були притаманні цьому періоду. Стисло охарактеризуйте стан розвитку зобов'язального і спадкового права. З'ясуйте специфіку шлюбно-сімейних відносин.

Переходячи до галузі кримінального права, передусім слід пам'ятати, що у Гетьманщині кримінальні діяння поділялися на злочини, провини і проступки. Визначте, на які види поділялися злочини і хто вважався суб'єктом злочину. Окремо зупиниться на характеристиці видів покарань.

Питання цільових виступів:

1. Основні риси кримінального права України у середині XVII – XVIII ст.
2. Шлюбно-сімейне право Гетьманщини за кодексом 1743 р.
3. Договірне право Гетьманщини за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
4. Правове закріплення ліквідації автономного статусу українських земель та знищення полково-сотенного адміністративно-територіального устрою.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. С. 159-239. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.

2. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 124-162. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .

3. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 180-213. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. С. 110-164. 463 с. URL:<http://library.kpi.kharkov.ua/>.

2. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 98-132. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.

3. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 78-121. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.

4. Єрмолаєв В. Про форму правління та державний режим Гетьманщини часів Б. Хмельницького (до 365-річниці Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук Укр. 2012. № 4. С. 75-92. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua>.

5. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 168-196. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.

6. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 211-264. 552 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.

7. Історія держави і права України. [Текст] : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. С. 488-519. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.

8. Історія держави та права України. [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. С. 164-221. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

9. Чухліб Т. В. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України (XVI -XVIII ст.) ; НАН України [та ін.]. [Київ] : [Вид. Олег Філюк], 2017. С. 77-100. 117 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

10. Шевчук В. О. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII ст. : у 2 кн. Кн. 2. Київ : Кліо, 2019. С. 551-647. 1120 с. URL: <https://nashformat.ua/>.

11. Шигаль Д. А. Історія держави і права України. [Текст] : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2018. С. 63-88. 252 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

Тема № 7: Держава і право України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 12: Національна державність і право України у добу революції (1917-1921 рр.).

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо умов відродження української державності під час революційно-визвольних змагань у 1917-1920., а також специфіки етапів державно-правового будівництва в означений період.

Навчальне заняття проводиться з урахуванням виконання веб-квестового завдання.

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Українська Народна Республіка за часів Центральної Ради.
2. Українська Держава (квітень-листопад 1918 р.).
3. Українська Народна Республіка доби Директорії: особливості державно-правового розвитку.
4. ЗУНР: державний лад та законодавство.

Методичні вказівки:

Висвітлюючи перше питання, необхідно охарактеризувати унікальні конкретно-історичні умови генези Центральної Ради як загальнонаціональної громадсько-політичної інституції, що переслідувала за мету втілення невід'ємного права українського народу на самовизначення і відродження державності. Визначаючи унікальність історичного моменту, варто чітко окреслити увесь спектр політичних сил, що пропонували різні варіанти державно-правового розвитку. Особливу увагу слід приділити періодизації діяльності Центральної Ради, що неможливо без з'ясування підстав для трансформації її політичного курсу, а також глибокого сутнісного аналізу проголошених в універсалах політико-декларативних положень, особливостей законотворчої діяльності і практичних заходів, спрямованих на розбудову нової держави. У цьому контексті доцільно прослідкувати еволюцію поглядів лідерів Центральної Ради від підтримки ідеї національно-територіальної автономії до проголошення «самостійної, ні від кого не залежної держави».

Цілісне уявлення щодо правової природи Української Народної Республіки часів Центральної Ради можливо сформулювати лише за умови виявлення специфіки організації державної влади. Зокрема, слід з'ясувати, чи існували правові підстави для визначення Центральної Ради як

представницького органу (парламенту), чи притаманні Генеральному Секретаріату (Раді народних міністрів) класичні ознаки виконавчого органу (уряду), чи було вичерпно розмежовано компетенцію місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, чи були обґрунтованими зовнішньополітичні орієнтири української дипломатії, чи було чітко визначено правові засади військового будівництва та наскільки ефективними виявилися спрямовані на втілення військової доктрини заходи, чи було забезпечено розбудову збалансованої правоохоронної системи та системи судочинства. Особливого значення для розуміння спрямованості законотворчої діяльності Центральної Ради має ознайомлення з текстом Конституції УНР від 29 квітня 1918 р., а також виявлення обґрунтованості скасування права власності на землю та смертної кари, надання національно-персональної автономії національним меншинам тощо. Насамкінець варто висловити думку щодо наявності за часів існування Центральної Ради консолідуючої українське суспільство національної ідеї, відповідності очікуванням суспільства і збалансованості доктрини державно-правового розвитку та наявності ефективного державного механізму.

Розглядаючи друге питання, необхідно з'ясувати причини та передумови приходу до влади гетьмана П. Скоропадського. У цьому контексті доцільно подискутувати щодо наявності підстав для кваліфікації обставин проголошення гетьманату як перевороту. Особливу увагу необхідно приділити формально-правовому аналізу положень «Грамоти до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р. та Закону «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р., що дає можливість визначити форму державного правління. Характеризуючи систему органів державної влади, слід охарактеризувати їх структуру, повноваження і ступінь розмежування компетенції. Доцільно порівняти підходи Української гетьманської держави та Української Народної Республіки часів Центральної Ради щодо організації системи судочинства, зовнішньополітичної діяльності та військового будівництва. Показовою для ілюстрації специфіки державного будівництва за часів гетьманату є втілювана П. Скоропадським ідея територіально-державного патріотизму.

Висвітлюючи третє питання, необхідно охарактеризувати обставини краху Української гетьманської держави. Аналізуючи діяльність Директорії на початковій стадії розбудови «другої» Української Народної Республіки, слід звернути увагу на співзвучність проголошених нею положень з ідеями Великої французької буржуазної революції, відсутність цілісної програми перетворень і стихійний характер розподілу обов'язків між членами Директорії. Особливе значення для розуміння правової природи Директорії має аналіз положень Декларації від 26 грудня 1918 р., де, зокрема, було закріплено «трудовий» принцип управління державою. Оскільки специфіка Директорії наглядно виявилася у скликанні Конгресу трудового народу, то варто здійснити компаративний аналіз засад його діяльності з традиціями організації діяльності Центральної Ради, яка свого часу також претендувала на статус парламенту (або ж передпарламенту). Особливою подією для

розуміння еволюції Української Народної Республіки часів Директорії стала ухвала Радою народних міністрів УНР Декларації від 12 серпня 1919 р., що символізувала прагнення до втілення європейської моделі державного будівництва. Зважаючи на це, варто зосередитися на виявленні специфіки організації державної влади та територіального устрою упродовж серпня 1919 р. – листопада 1920 р. Аналізуючи законодавство часів Директорії, необхідно з'ясувати, яким чином усувалися колізії з попередніми та паралельними системами законодавства, а також виявити наявність підстав для кваліфікації законодавства «другої» УНР як «законодавства перехідного періоду».

При підготовці четвертого питання слід з'ясувати причини розпаду Австро-Угорської імперії, що об'єктивно сприяє кращому розумінню умов проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Характеризуючи державно-правову природу ЗУНР, необхідно виявити специфіку побудови системи центральних та місцевих органів влади, а також розкрити порядок формування системи судочинства. Особливу увагу доцільно приділити визначенню чинників, що вирішальним чином вплинули на формування Української Галицької Армії ЗУНР. У цьому контексті нагальною необхідністю є визначення спонукальних мотивів та історичного значення об'єднання («злуки») Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою в єдину соборну Українську Державу.

Питання цільових виступів:

1. Універсали Центральної Ради.
2. Генеза та еволюція органів державної влади УНР.
3. Система судочинства в УНР.
4. Правовий статус гетьмана в Українській Державі.
5. Дипломатична діяльність ЗУНР.
6. Українська делегація на Паризькій мирній конференції.
7. Створення та діяльність Української Галицької Армії ЗУНР.

Веб-квестове завдання: <https://ukrainerevolution1917-1921.blogspot.com/>.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. С. 389-490. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
2. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 204-245. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .
3. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 293-341. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. С. 232-299. 463 с. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/>.
2. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 178-225. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.
3. Верстюк В. Союз Пилсудського - Петлюри в історії боротьби за українську державність. *Український історичний журнал*. 2020. № 2. С. 4-21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>.
4. Гай-Нижник П. Акт злуки УНР та ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/>.
5. Гай-Нижник П. IV Універсал Української Центральної Ради – проголошення незалежності УНР. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/>.
6. Дорошко М. Історія України : знакові події та особистості. Київ : ТОВ «ОСНОВА-ПРИНТ ПЛЮС», 2021. С. 280-351. 472 с. URL: <https://lib.itc.gov.ua/>.
7. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 178-231. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.
8. Луцький М. Правовий аспект Акта злуки УНР та ЗУНР. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2014. № 9. URL: <http://iful.at.ua/NIV-9-2014/6.pdf>.
9. Мельник І. Дві листопадові революції у Львові – 1848 і 1918. URL: <http://zbruc.eu/node/14875>.

Тема № 7: Держава та право України Новітнього часу

Семінарське заняття № 13: Становлення радянської влади в Україні. Радянська державність і право на українських землях у 20-30 рр. XX століття.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо особливостей державно-правового розвитку України під час становлення і утвердження радянської влади та упродовж 30-х рр. XX ст., коли відбувалося формування соціалістичної правової системи, характерними рисами якої було закріплення примату державних інтересів і забезпечення репресивної спрямованості державного механізму.

Кількість годин – 2 год. денна

Навчальні питання:

1. Становлення радянської влади в Україні. Органи влади та

управління УСРР.

2. Кодифікація джерел права УСРР.
3. Формування адміністративно-командної системи в Україні.
4. Особливості державно-правового розвитку західноукраїнських земель у міжвоєнний період.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання необхідно звернути увагу на обставини встановлення радянської влади в Україні. Зокрема, слід пригадати, що внаслідок Жовтневого перевороту в Петрограді до влади прийшли більшовики. Російська держава була проголошена республікою Рад. Новосформований уряд Радянської Росії – Рада Народних Комісарів (Раднарком) – заявила про поширення своєї юрисдикції на усю територію колишньої імперії. Проте Центральна Рада не визнала Раднарком «центральним загальноросійським» урядом, вважала його суто російським органом виконавчої влади, повноваження якого обмежені лише російськими губерніями. Більшовики, які до жовтневого перевороту з політичних причин підтримували українські домагання автономії, після взяття влади рішуче виступили проти права українців на самовизначення. Вважаючи, що без використання економічного ресурсу України російська революція буде приречена на поразку, Раднарком цілеспрямовано намагався спочатку «легітимним» шляхом (через сфальсифіковане переобрання Центральної Ради на Всеукраїнському з'їзді Рад у Києві 3 грудня 1917 року провести її більшовизацію), а потім – військовим встановити радянську владу на українських землях. Доцільно пригадати історію проведення 11-12 грудня 1917 року I-го Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, солдатських та частини селянських депутатів у Харкові, на якому були представлені лише Ради, де переважали більшовики. Делегати з'їзду привітали «жовтневу пролетарську революцію» та проголосили радянську владу в Україні. У прийнятих з'їздом резолюціях («Про самовизначення України», «Про організацію влади в Україні») заявлялося, що «Українська республіка, як федеративна частина Російської республіки» буде рішуче боротися з контрреволюційною Центральною Радою. Всі розпорядження і постанови УЦР та Генерального Секретаріату оголошувалися недійсними. Варто звернути увагу, що з'їзд обрав зі свого складу Тимчасовий Центральний Виконавчий Комітет (ТЦВК), якому доручалося «негайно поширити» на територію України усі декрети і розпорядження Раднаркому Росії. Також зазначалося, що на місцях влада «належить повітовим, міським, губернським та обласним Радам робітничих, солдатських та селянських депутатів», а в центрі – Всеукраїнському з'їзду Рад. 17 грудня 1917 року постановою ТЦВК було утворено перший радянський уряд – Народний Секретаріат, компетенцію якого законодавчо не було визначено. Свої повноваження Народний Секретаріат здійснював через місцеві ради і призначених ним комісарів. Доцільно зауважити, що з політичних міркувань нова влада залишила без змін назву держави – Українська Народна

Республіка. Варто звернути увагу, що проголошена радянська держава з центром у Харкові, стала зручним плацдармом через який Раднарком Росії розпочав наступ на Київ. На всі заклики очільників Центральної Ради припинити агресію, петроградський уряд відповідав, що в Україні розпочалася громадянська війна «між харківською та київською УНР» і радянська Росія не має до цього відношення. Проте війська Раднаркому Росії під командуванням В. Антонова-Овсієнка та М. Муравйова стрімко просуvalися територією України і вже 26 січня 1918 року увійшли в Київ. Доцільно ознайомитися з рішеннями II-го Всеукраїнського з'їзду Рад (17-19 березня 1918 року), зокрема з резолюцією «Про державний устрій», яка проголошувала УНР самостійною радянською республікою, побудованою на федеративних засадах. Внесення змін до державно-правового статусу України не врятувало радянську владу. За умовами Брестського миру німецько-австрійські війська витіснили окупантів з України і Центральна Рада повернулася до Києва. ТЦВК та Народний Секретаріат опинилися на території РСФРР і припинили свою діяльність. Натомість було сформовано надзвичайні органи: Повстанбюро (квітень-липень 1918 р.), а пізніше, у липні – Центральний військово-революційний комітет (ЦВРК) та місцеві революційні та військово-революційні комітети, які мали керувати «повстанською боротьбою» в Україні. 28 листопада 1918 року у м. Суджа (Курська губернія – РСФРР) було утворено Тимчасовий робітничо-селянський уряд України. Наступного дня новий уряд прийняв маніфест, де повідомлялося про усунення від влади гетьмана П. Скоропадського та перехід усієї повноти влади до Рад. 30 листопада була утворена Військова рада Української радянської армії.

У січні 1919 року розпочалася друга спроба за допомогою військового втручання радянізувати Україну. В результаті наступу Червоної армії, радянську владу було встановлено на більшій частині українських земель, які до Національно-демократичної революції входили до складу Російської імперії. За підтримки Червоної Армії розпочалося активне відновлення центральних та місцевих радянських органів влади. 6 січня 1919 року Тимчасовий робітничо-селянський уряд скасував назву держави «Українська Народна Республіка» і затвердив іншу – «Українська Соціалістична Радянська Республіка» (УСРР). Декретом від 29 січня 1919 року було затверджено і нову назву уряду – «Рада Народних Комісарів УСРР». Слід зазначити, що правове оформлення форми радянської державності в Україні знайшло своє відображення у першій Конституції УСРР, яку було прийнято на III Всеукраїнському з'їзді Рад (березень 1919 року). Варто ознайомитися зі змістом першої Конституції радянської України. Це допоможе розібратися у тому, як формувалася центральна і місцева влада в УСРР та визначити їх повноваження. Відповідно до Конституції у квітні-травні 1919 року відбулися вибори до місцевих рад у губерніях, повітах і волостях та були сформовані їхні виконавчі органи – виконкоми. Особливістю організації та діяльності місцевих рад було те, що вони все більше контролювалися більшовиками. У зв'язку з наступом армії

Денікіна з півдня на Київ, а також з наступом військ Директорії радянське будівництво було тимчасово призупинене. Відбулась перебудова органів влади та управління відповідно до воєнних умов. Потрібно розглянути процес створення Ради робітничої й селянської оборони УСРР, місцевих комітетів оборони, Всеукраїнського революційного комітету та ревкомів на місцях. Доцільно дати оцінку діяльності комбідів (Комітетів бідноти), як надзвичайних органів влади на селі. Слід зазначити, що здійснені надзвичайні заходи не врятували більшовиків від поразки. 30 вересня 1919 року український радянський уряд переїхав до Росії. Наступна спроба відновлення радянських органів влади й управління відбулася впродовж листопада 1919 р.-лютого 1920 р. спочатку у формі надзвичайних органів – ревкомів. 11 грудня 1919 р. було створено Всеукраїнський революційний комітет на чолі з Г. Петровським, який уособлював найвищу законодавчу й виконавчу владу. Всеукрревком, створював губернські ревкоми, які, своєю чергою, формували повітові ревкоми. Наприкінці лютого 1920 року відновили свою діяльність вищі органи державної влади й управління: Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК), який був вищим законодавчим та контролюючим органом, і Рада Народних Комісарів (РНК) – вищий виконавчий та розпорядчий орган. У лютому-квітні 1920 року пройшли вибори до місцевих Рад. Губернські повітові та волосні з'їзди Рад формували свої виконавчі комітети – виконкоми, які заміщували на місцях ревкоми. Керівництво ними здійснювали відповідні комітети більшовицької партії. З наступом польсько-петлюрівських військ та армії Врангеля відбулася мілітаризація радянських установ. Потрібно розібратися в особливостях формування місцевих органів влади і управління в цей період та надзвичайних правах, що їм надавалися.

Необхідно простежити розвиток зв'язків УСРР із РСФРР та іншими радянськими республіками, які призвели до утворення Союзу РСР та дати їм правову оцінку. Врешті, потрібно показати, що з прийняттям на II-му Всесоюзному з'їзді Рад першої Конституції СРСР (31 січня 1924 р.) завершилося правове оформлення входження України до складу Радянського Союзу і, як наслідок, втрата нею власної державності, оскільки всі важливі рішення відтепер приймалися в Москві. Зміна державно-правового статусу України спричинила розробку нової Конституції УСРР, яку було ухвалено 15 травня 1929 року на 11 Всеукраїнському з'їзді Рад. Варто ознайомитися з основними положеннями Конституції й охарактеризувати їх, а також показати як відбувалась перебудова державного апарату УСРР у зв'язку з утворенням СРСР та який вплив на державотворчі процеси мали економічний (впровадження нової економічної політики) та культурний (політика українізації) фактори.

При підготовці до другого питання варто відзначити, що право Радянської України в 20-30-х роках XX століття еволюціонувало у руслі радянської класової правової доктрини, що ґрунтувалась на принципі революційної законності. Такий підхід об'єктивно зумовив необхідність першої кодифікації права УСРР. Аналізуючи специфіку нового

законодавства України, слід співвідносити його з аналогічним законодавством СРСР та РСФРР, що дає можливість з'ясувати рівень автентичності тогочасної української правової системи. Визначаючи особливості конституційного (державного) права УСРР, слід послідовно проаналізувати тексти конституційних актів УСРР від 1919 р, 1929 р. та 1937 р. з метою визначення основоположних тенденцій у конституційно-правовому регулюванні. У цьому контексті варто акцентувати увагу на спробі політичного керівництва Радянського Союзу завуалювати тенденцію уніфікації законодавства та централізації державного управління передбачивши, з одного боку, безумовне дотримання принципу відповідності конституційних актів УСРР положенням Конституції СРСР, а з іншого боку, можливість опротестування неконституційних актів союзних наркоматів (наприклад, з посиланням на ст. 42, 59 Конституції СРСР від 1924 р.). При аналізі конституційного (державного) права УСРР в означений період необхідно у першу чергу зосередитися на визначенні правового статусу громадян (з акцентуацією на диференціації правового стану робітників, селянства та інтелігенції), з'ясуванні форм державного правління та державного устрою (зокрема, доцільно визначити особливості адміністративно-територіального поділу УСРР та правового статусу національних районів у її складі), правовому закріпленні командно-адміністративної системи та номенклатури як нового як своєрідного державного феномена, а також посиленні ролі та одержавленні партійних органів. На Х-му з'їзді РКП (б) у березні 1921 року було прийнято рішення про заміну політики воєнного комунізму, яка спричиняла перманентні виступи проти радянської влади, новою економічною політикою, де допускалися лібералізація ринку, товарно-грошові відносини, на селі скасовувалася продрозкладка і, натомість, запроваджувався прогресивний продподаток, дозволялася децентралізація дрібної та середньої промисловості тощо. Виникла потреба у правовому регулюванні нових суспільних відносин. Правовий нігілізм перших післяреволюційних років залишився в минулому. Розпочався стрімкий розвиток законодавства. Розвивалися правові норми, що регулювали договірні, трудові, земельні відносини, кооперативну та приватногосподарську діяльність. Водночас, слід відзначити, що у новостворюваному радянському законодавстві виявилось чимало суттєвих суперечностей і прогалин. Усвідомлюючи необхідність впорядкування законодавства 10 травня 1921 року Раднарком УСРР прийняв постанову, де доручив Наркомюстові вжити заходів щодо систематизації чинних правових актів. У стислий термін, протягом 1922-1927 рр., було створено кодекси та інші рівнозначні їм законодавчі акти з основних галузей радянського права. Варто звернути увагу, що кодифікація в Україні базувалася на принципі єдності радянського законодавства. Основним її методом була рецепція законодавства РСФРР, а дещо пізніше – союзного законодавства. Постановою Раднаркому УСРР від 15 липня 1924 р. було створено Комісію з розгляду законодавчих проєктів, основним

завданням якої став попередній розгляд і погодження з чинним законодавством СРСР і УСРР усіх законодавчих актів. Доцільно зауважити, що, в цей період інколи враховувались специфічні відмінності розвитку України. У деяких випадках процес створення української кодифікації випереджав російський і відбувався незалежно від загальносоюзних основ. Так, опублікований в Україні у 1922 р. проект Цивільного процесуального кодексу був покладений в основу аналогічного кодексу РСФРР. В Україні були прийняті Кодекс законів про народну освіту (1922 р.) та Адміністративний кодекс (1927 р.), хоча подібні акти в інших радянських республіках не розроблялися, були вони відсутні й на союзному рівні. Доцільно охарактеризувати комплексні законодавчі акти, що стали результатом першої кодифікації радянського права в Україні, та дати їм відповідну оцінку.

При вивченні третього питання, насамперед, необхідно розібратися в базових поняттях – «адміністративно-командна система», «тоталітарний режим», «режим особистої влади», «культ особи», «геноцид», «репресії» тощо. Це допоможе більш детально та правильно з'ясувати причини становлення адміністративно-командної системи в СРСР, розкрити суть та наслідки тоталітарного режиму для України. Слід відзначити, що наприкінці 20-х-30-х роках ХХ століття посилюються процеси централізації в системі державної влади та управління народним господарством УСРР. Потрібно простежити зміни в структурі та повноваженнях центральних органів влади й управління та охарактеризувати їх склад. Задля цього доцільно звернутися до рішень XIII Всеукраїнського з'їзду Рад (січень 1935 р.) та опрацювати Конституцію УРСР, яку було прийнято 30 січні 1937 року на Надзвичайному XIV з'їзді Рад (січень 1937 р.). Ознайомлення зі змістом Основного закону допоможе з'ясувати зміни як у системі вищих, так і місцевих органах влади. Варто зробити порівняльний аналіз Конституцій 1929 та 1937 року. Розкриваючи сутність тоталітарного режиму варто охарактеризувати методи діяльності адміністративно-політичних органів. Аналізуючи зміни, які відбувалися в структурі репресивно-каральних органів, потрібно враховувати, що в умовах згортання нової економічної політики і утвердження тоталітарного режиму органи Державного Політичного Управління (ДПУ) набули відверто каральної спрямованості і стали майже неконтрольованими. У зв'язку з утворенням СРСР республіканські ДПУ підпорядковувались загальносоюзному Об'єднаному державному політичному управлінню (ОДПУ). Роль ОДПУ значно посилилася після ліквідації у грудні 1930 р. наркомату внутрішніх справ УСРР. При ДПУ УСРР було створено Головне управління робітничо-селянської міліції. Варто з'ясувати, які функції додатково покладалися на ДПУ у зв'язку з цією реорганізацією та як було використано запровадження в цей період паспортної системи. Потрібно охарактеризувати зміни репресивно-каральної системи, які сталися зі створенням 10 липня 1934 року Народного Комісаріату Внутрішніх Справ СРСР. 5 липня 1934 р. при НКВС було засновано позасудовий орган – Особливу нараду, якій надавалося

право в адміністративному порядку виносити покарання: заслання, виселення, ув'язнення до таборів на строк до 5 років, виселення за межі країни. Пізніше ці права були значно розширені аж до застосування вищої міри покарання. Створені республіканські НКВС функціонували на підставі загальносоюзного положення і являли собою філії центрального репресивного апарату. На місцях створювалися так звані «трійки», а з 1937 р. – з'явилися і «двійки», які мали право винести вирок поза судовим розглядом. Необхідно дати правову оцінку політичним процесам («шахтинська справа», «Спілка визволення України», «Український національний центр» «Українська військова організація» і т.д.) та масовим репресіям в Україні. Особливу увагу слід звернути на причини та наслідки голодомору 1932-33 років, пояснити його штучний характер. Варто зауважити, що навіть за таких трагічних умов від ідеї власного державотворення українці не відмовилися, що знайшло своє відображення в політичних програмних документах Організації Українських Націоналістів.

Відповідаючи на четверте питання потрібно визначити держави до складу яких входили західноукраїнські землі у міжвоєнний період. Простежити особливості політики (Польщі, Румунії, Чехословаччини) стосовно українських земель, необхідно виявити специфіку побудови системи центральних та місцевих органів влади. З'ясувати особливості національної політики та міжнаціональні відносини. Дослідити діяльність Українських політичних і громадських організацій. Суспільно-політичне життя. Формування Карпатської України.

Питання цільових виступів:

1. Конституційно-правове регулювання правовідносин УСРР та СРСР.
2. Правові засади українізації.
3. Принцип матеріальної зацікавленості в цивільному праві УСРР.
4. Злочини та покарання за Кримінальними кодексами УСРР 1922 р. та 1927 р.
5. Характерні риси виправно-трудового права УСРР.
6. Органи влади і управління за Конституцією УСРР 1937 р.
7. Деформації в цивільному праві УСРР у 30-х рр. XX ст.
8. Становлення колгоспно-кооперативного права УСРР у 30-х рр. XX ст.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. С. 491-592. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
2. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 247-274. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>

3. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 355-394. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Бандурка О. М., Греченко В. А. Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.): історико-правове дослідження: [монографія]. Харків : Золота миля; Панов, 2020. С. 345-400 444 с. URL: <https://www.researchgate.net/>.

2. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. С. 299-338. 463 с. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/>.

3. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 225-299. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.

4. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 231-295. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.

5. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 258-300. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.

6. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 315-399. 552 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.

7. Історія держави і права України. [Текст] : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. С. 621-695. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.

8. Історія держави та права України. [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. С. 300-352. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

9. Шигаль Д. А. Історія держави і права України. [Текст] : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2018. С. 111-199. 252 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

Тема № 7: Держава і право України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 14: Основні риси державно-правового розвитку УРСР під час Другої світової війни та у повоєнний час.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо особливостей державно-правового розвитку України під час Другої світової війни. Своєрідність означеного етапу державно-правового розвитку України

була зумовлена умовами воєнного стану та встановленням окупаційного режиму, що спричинило суттєву реорганізацію державного механізму та, як наслідок, коригування правової доктрини. Розглянути особливості повоєнного державного розвитку України.

Кількість годин – 2 год. денна.

Навчальні питання:

1. Входження західноукраїнських земель до складу УРСР: державно-правові наслідки.
2. Спроби відновлення української державності в роки Другої світової війни.
3. Зміни у праві УРСР в умовах воєнного стану.
4. Окупаційний режим на території України.
5. Особливості державного будівництва в УРСР у 1945-1991 рр.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, висвітліть наслідки пакту Ріббентропа-Молотова для України, процес приєднання Західної України до УРСР, «радянізацію» західноукраїнських земель. Введення радянських військ у Західну Волинь і Східну Галичину. Народні збори Західної України та їхні акти. Закони Верховної Ради СРСР (1 листопада 1939 р.) та Верховної Ради УРСР (15 листопада 1939 р.) про прийняття Західної України до складу УРСР. Нота уряду СРСР від 28 червня 1940 р. та введення радянських військ у Північну Буковину і Бессарабію. Закон Верховної Ради СРСР (2 серпня 1940 р.) про включення Північної Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР. Новий адміністративно-територіальний поділ, державне будівництво та масові репресії у західних областях УРСР.

При відповіді на друге питання слід порівняти політичні програми різних частин організованої української еміграції. Особливу увагу варто приділити визначенню пропонованих лідерами ОУН шляхів відновлення незалежної та суверенної Української держави, а також проаналізувати вжиті практичні заходи, зокрема, проголошення у Львові Акту про відновлення Української держави від 30 червня 1941 р. та створення Української національної ради. Зважаючи на безрезультатність докладених лідерами ОУН зусиль, слід визначити причини краху планів з відновлення української національної державності.

Слід усвідомлювати, що Німецько-Радянська війна спричинила докорінну перебудову державного механізму. Це було зумовлено прагненням мобілізувати зусилля на виконання низки невідкладних завдань, а саме: переведення господарства на воєнні рейки; зміцнення обороноздатності; організації евакуації населення та стратегічних підприємств; розгортання партизанського та підпільного руху на тимчасово окупованих територіях тощо. Як наслідок, уповноваженими органами державної влади було прийнято низку нормативно-правових актів (постанов, директив, наказів

тощо), без глибокого сутнісного аналізу яких неможливо усвідомити масштаб і глибину змін у державному управлінні. Тому при підготовці відповіді на третє питання необхідно дати формально-правову характеристику запроваджуваних режимів воєнного стану та стану облоги, визначити правовий статус створених на загальнонаціональному та регіональному рівнях воєнно-політичних органів з надзвичайними повноваженнями, проілюструвати появу та ствердження тенденцій зростання ролі виконавчо-розпорядчих органів, домінування військово-організаційної (мобілізаційної) роботи в діяльності державного апарату, централізації керівництва суб'єктами правоохоронної діяльності, появи репресивних судових інститутів на кшталт військових трибуналів тощо.

При розгляді четвертого питання необхідно дати характеристику нацистського окупаційного режиму, встановленого у контексті реалізації доктрини «тотальної війни». Потрібно проаналізувати специфіку встановленого окупантами нового територіального та адміністративного поділу українських земель, а також повноваження військово-поліцейських органів, визначити специфіку побудови та функціонування системи судочинства.

Розгляд п'ятого питання потрібно розпочати з визволення території України від окупантів, яке зумовило вдосконалення державного апарату УРСР. Ілюструючи цю тенденцію, варто приділити увагу підвищенню ролі уряду УРСР у відбудові народного господарства, утворенню Народного Комісаріату закордонних справ УРСР та Наркомату оборони УРСР, відновленню мережі місцевих рад депутатів трудящих тощо. Дослідити повоєнний сталінський режим. Відбудову народного господарства. Членство України в ООН і розширення міжнародних зв'язків. Ліквідацію надзвичайних органів влади й управління. Відновлення конституційних органів влади. Вибори до Верховної Ради України та місцевих органів влади й управління. Десталінізація. Спроби вдосконалити управління народним господарством. Раднаргоспи. Правові засади входження Кримської області до складу УРСР. Розширення компетенції республіканських органів управління. Простежити початок кодифікації загальносоюзного та республіканського законодавства. Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік в ієрархії норм радянського права. Продовження діяльності авторитарної командно-адміністративної системи управління та її вплив на суспільно-політичне життя. Конституція СРСР 1977 р. і Конституція УРСР 1978 р. Правові основи та діяльність вищих органів влади та управління: Верховна Рада УРСР, її Президія, Рада Міністрів УРСР. Визначити нормативно-правове закріплення процесу курсу на «перебудову» в СРСР та УРСР (сер. 80-х – 1991 рр.). Розглянути Декларацію про державний суверенітет УРСР від 16 липня 1990 року), розвиток правової думки в умовах багатопартійності. Охарактеризувати демократичні зміни у праві УРСР (сер. 80-х – 1991 рр.), зокрема розширення прав і свобод громадян; реформи державного апарату; визнання і реалізація принципу розподілу влади; проголошення державного суверенітету УРСР).

Питання цільових виступів:

1. Введення воєнного стану та стану облоги на території УРСР.
2. Партизанський та підпільний рухи на території України.
3. Устрій та діяльність каральних органів України під час Другої світової війни.
4. Перебудова правової системи Української РСР в умовах воєнного стану.
5. Правові засади реалізації заходів адміністративного порядку під час Другої світової війни.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. С. 593-692. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
2. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 278-353. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .
3. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 399-508. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Бандурка О. М., Греченко В. А. Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.): історико-правове дослідження: [монографія]. Харків : Золота миля; Панов, 2020. С. 345-400 444 с. URL: <https://www.researchgate.net/>.
2. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. С. 338-445. 463 с. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/>.
3. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 299-345. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.
4. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 295-438. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.
5. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 258-305. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.
6. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 399-454. 552 с. URL: <https://pravo->

izdat.com.ua/.

7. Історія держави і права України. [Текст] : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. С. 695-741. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.

8. Історія держави та права України. [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. С. 352-448. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

9. Шигаль Д. А. Історія держави і права України. [Текст] : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2018. С. 199-231. 252 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

Тема № 7: Держава і право України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 15: Державне будівництво та розвиток права України в роки незалежності.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо розвитку держави та права незалежної України

Кількість годин – 2 год. (денна); 2 год. (заочна).

Навчальні питання:

1. Проголошення незалежності України та розбудова української державності.
2. Конституційний процес в Україні. Конституція 1996 р.
3. Особливості державно-правового розвитку України на сучасному етапі. Зміни у праві в умовах воєнного стану.
4. Євроінтеграційні процеси в Україні.

Методичні вказівки:

Вивчаючи перше питання необхідно проаналізувати передумови, які сприяли досягненню Україною незалежності. Здобувачам вищої освіти слід розкрити зміст та історичне значення Акту проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. та результатів Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991р., а також Біловезьких угод, які підвели рису під існуванням СРСР. В рамках даного питання слід зупинитися на характеристиці найбільш важливих нормативно-правових документів, які заклали основи української державності, зокрема це закони України «Про правонаступництво» від 12 вересня 1991 р., «Про громадянство» від 8 жовтня 1991 р., «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р., «Про збройні сили України» від 6 грудня 1991 р. тощо. Потрібно з'ясувати у чому полягав перехідний характер державного ладу України в пострадянський період, охарактеризувати процес становлення українського парламентаризму. Яка роль покладалася на президентську гілку влади? Важливо розкрити зміни у статусі та повноваженнях Президента України, що відбувалися протягом

перших років незалежності. З якими труднощами довелося зустрітися молодій українській державі?

Опрацьовуючи друге питання теми з'ясуйте, чому Україна останньою з республік колишнього СРСР отримала власну Конституції? Які питання викликали найбільш гострі суперечки серед суспільства та політичних еліт? Охарактеризуйте структуру та зміст Конституції України 1996 року. Які зміни та доповнення вона мала у подальшому? В чому, на Ваш погляд, полягає історичне значення Основного Закону України?

При розгляді третього питання, необхідно розкрити зміст та показати наслідки реформ в Україні, а також охарактеризувати зміни у її державно-правовій системі, які були ними викликані. Встановіть вплив на ці процеси найбільш резонансних подій останніх років: Євромайдану, анексії Криму, проведення Антитерористичної операції (АТО) на Сході країни. Окремо зупиніться на аналізі кроків держави спрямованих на побудову ефективної системи протидії корупції та реформування правоохоронних органів. Трагічною, але водночас героїчною сторінкою в історії нашої держави стала російсько-українська війна, що розпочалася у лютому 2022 р. Охарактеризуйте основні передумови та причини російського вторгнення. Зверніть увагу на зміни в українському законодавстві під час запровадження воєнного стану. Яким чином обмежуються права і свободи громадян в умовах воєнного стану. У чому полягають особливості діяльності правоохоронних органів України в умовах воєнного стану.

Відповідаючи на четверте питання, потрібно зосередити увагу на євроінтеграційних прагненнях України у контексті демократизації інституцій державної влади. Чому ці процеси є органічно пов'язаними між собою? Також важливо простежити, як відбувається, з урахуванням європейського досвіду, формування української моделі гендерної рівності. Обов'язково слід визначити державно-правові наслідки підписання політичної та економічної частин Угоди про асоціацію з ЄС. Коли відбулося конституційне закріплення євроінтеграційного курсу України? Охарактеризуйте процес імплементації правових норм ЄС до національного законодавства.

Питання цільових виступів:

1. Зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.
2. Становлення національної правоохоронної системи України (1991-2015 рр.).
3. Поліцейська реформа та її наслідки.
4. Російсько-українська війна.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
6. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
7. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. С. 693-860. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
8. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. С. 330-400. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .
9. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. С. 509-597. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. С. 354-448. 463 с. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/>.
2. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. С. 327-399. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.
3. Винницький. М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. [пер. з англ. Романа Клочка]. Львів : Вид-во Старого Лева, 2021. С. 455-547. 554 с. URL: <https://chtyvo.org.ua/>.
4. Гайдучкий П. І. Не забуті реформи в Україні, 1991-2017. Київ : [ТОВ «ДКС-центр»], 2017. С.655-849. 852 с. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/>.
5. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. С. 372-464. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.
6. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 350-488. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.
7. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 459-542. 552 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.

8. Історія держави і права України. [Текст] : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. С. 748-798. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.

9. Історія держави та права України. [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. С. 450-552. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

10. Історія держави і права України (1991-2019 роки): навчальний посібник/ за заг. ред. доктора юрид. наук, професора, академіка Національної академії правових наук Бандурки О.М. Харків: Майдан, 2019. С.127-339. 344 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.

4. Рекомендована література до всього курсу

СПИСОК І

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.

2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.

3. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / О. Джужа, Т. Третякова, В. Калиновський та ін. Київ: НАВС, 2012. 376 с. URL: <http://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-ZK.pdf>.

4. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

5. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

6. Маймескулов Л., Тихоненков Д., Россіхін В. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2013. 520 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1232560/>.

7. Макарчук В. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. К.: Атіка, 2019. 624 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%86/%D0%86%D1%81%.pdf>.

8. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К.: Ін Юре, 2019. 244 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlenko_VI/Istoria_derzhavy_i_prava_zarubizhnykh_krajin/.

9. Страхов М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків: Право, 2016. 416 с. URL: http://www.many-books.org/auth/4084/book/11729/strahov_mm/storya_derjavi_prava_zarubjnih_kran.

10. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові

джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

11. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.

12. Шевченко О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. К.: Вентурі, 2010. 255 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/606214/>.

13. Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 336 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-sxemu.pdf>.

14. Яремчук В. Історія держави і права зарубіжних країн: універсал. довід. Львів: БОНА, 2015. 400 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2421>.

Додаткова:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКЦ, 2012. 412 с. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/.

2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. К.: Дух і літера, 2015. 584 с. URL: http://apsm.org/wpcontent/uploads/2017/03/larendt_kh_dzherela_totalitarizmu.pdf.

3. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна, 2009. 554 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/596102/>.

4. Бобилєва С. Історія Німеччини з давніх часів і до 1945 р. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2013. 528 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1712650/>.

5. Броскат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. К.: Наука, 2019. 384 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012859>.

6. Бураков Ю., Питльована Л. Нариси історії Англії нового часу. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Центр Європи, 2013. 128 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/350495944_Burakov_UV_Pitlovana_LU_Narisi_istorii_Anglii_novogo_casu_Navcalnij_posibnik.

7. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922 – 1982). Київ: Дух і літера, 2018. 278 с. URL: https://hromadolib.files.wordpress.com/2015/12/wippermann_2008_fascismus.pdf.

8. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. 415 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>.

9. Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.). URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/dokument-deklaratsiya-nezalejnosti-ssha-lipnya-63722.html>.

10. Декларація прав людини і громадянина. URL:

<http://wikipedia.org/wiki/>.

11. Іваницька О. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2012): навчальний посібник. Вінниця: Вид-во «Фоліант», 2013. 560 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/210003/>.

12. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. 718 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>.

13. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>.

14. Історія Сполучених Штатів: Нарис / За ред. Г. Синкотти. Вашингтон: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2010. 408 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009627>.

15. Кириченко В. Нова історія країн Азії, Африки, Латинської Америки. К.: Либідь, 2012. 168 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/837166/>.

16. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. К.: Либідь, 2016. 592 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>.

17. Підпригора О., Харитонов Є. Римське право. К.: Юрінком Інтер, 2016. 512 с. URL: <https://yurincom.com/files/content/RimPravo.pdf>.

18. Ригіна О. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914-2008 рр.): Курс лекцій. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2011. 325 с. URL: <https://lawcollege.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin/>.

19. Ставнюк В. Становлення афінського поліса. К.: Аквілон-Плюс, 2015. 216 с. URL: <http://am.history.univ.kiev.ua/Stavnyuk-V.-V.-Stanovleniye-Afinskogo-polisa.pdf>.

20. Статті конфедерації (1781 р.). URL: http://www.pidruchniki.com/1221060558668/pravo/statti_konfederatsiyi_1781.

21. Талдикін О. Держава і право Стародавнього Сходу. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 136 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1335/1/%D0%A%BD.pdf>.

22. Тищик Б. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Львів: Світ, 2011. 384 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2389171/>.

23. Тищик Б. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки (XVIII ст. - 1918 р.): тексти лекцій. Л.: ЛНУ, 2008. 157 с. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/281>.

24. Тищик Б. Історія держави і права Франції (1789–1918 рр.): навчальний посібник. Дрогобич: Вид-во «КОЛО», 2018. 139 с.

25. Войціховський А., Бакумов О. Збройна агресія Російської Федерації проти України як загроза системі колективної безпеки. *Право і безпека*. 2023. №1. С. 134 – 145. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-qF_dQ9w1AcJ:pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/download/689/535/&cd=8&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

Інформаційні ресурси в інтернеті

1. Національна юридична бібліотека. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/info_law.html.
2. Українська правнича фундація. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/REF0010079>.
3. Журнал європейського і порівняльного права. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pravo>.
4. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/>.
5. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
6. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: www.library.univ.kiev.ua.
7. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>.
8. Юридична бібліотека Школи права Йелльського університету. URL: <http://www.law.yale.edu/library/>.
9. Німецькі бібліотеки. URL: <http://www.ddb.de/>.
10. Національна бібліотека Франції. URL: <http://www.bnf.fr/>

СПИСОК II

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
6. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
7. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
8. Історія держави і права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, Х.:ХНУВС, 2019. 448 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua> .

9. Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. 616 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Бандурка О. М., Греченко В. А. Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.): історико-правове дослідження: [монографія]. Харків : Золота миля; Панов, 2020. 444 с. URL: <https://www.researchgate.net/>.

2. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 1 : Давні часи. Середньовіччя. Нова доба / О. В. Борисова, А. О. Климов ; МОН України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. 344 с. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/>.

3. Борисова О. В. Історія української державності : підручник : у 2 т. Т. 2 : 1917 - 2017 рр. / О. В. Борисова, А. О. Климов ; М-во освіти і науки України ; Луганськ. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2018. 463 с. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/>.

4. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. пос. для студентів вищ. навч. закладів. Львів : Вид. центр Львівського нац. ун-ту, 2013. 904 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

5. Бурдін М., Гавриленко О., Коцан І., Логвиненко І. Історія держави і права України: практикум. Х.: ФОП Бровін, 2017. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1973>.

6. Верстюк В. Союз Пилсудського - Петлюри в історії боротьби за українську державність. *Український історичний журнал*. 2020. № 2. С. 4-21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>.

7. Вільховий Ю.В. Історичні віхи української державності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*: офіц. вид. / засн. М-во юстиції України. 2015. № 8. С. 42-46. URL: <http://lib.univd.edu.ua>.

8. Видатні жінки української історії. Біографічні нариси на тлі історичних подій. Кн. 1 : X - XVIII ст. / [Сергій Петрович Сегеда]. Київ : Балтія-Друк, 2020. 264 с. URL: <https://historybooks.com.ua/>.

9. Винницький. М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. [пер. з англ. Романа Ключка]. Львів : Вид-во Старого Лева, 2021. 554 с. URL: <https://chtyvo.org.ua/>.

10. Гайдуцький П. І. Не забуті реформи в Україні, 1991-2017. Київ : [ТОВ «ДКС-центр»], 2017. 852 с. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/>.

11. Гай-Нижник П. Акт злуки УНР та ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/>.

12. Гай-Нижник П. IV Універсал Української Центральної Ради – проголошення незалежності УНР. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/>.

13. Дорошко М. Історія України : знакові події та особистості. Київ : ТОВ «ОСНОВА-ПРИНТ ПЛЮС», 2021. 472 с. URL: <https://lib.itc.gov.ua/>.

14. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. Харків : Право, 2021. 472 с. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/>.
15. Єрмолаєв В. Про форму правління та державний режим Гетьманщини часів Б. Хмельницького (до 365-річниці Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук Укр. 2012. № 4. С. 75-92. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua>.
16. Іванченко Р. П. Історія без міфів : бесіди з історії української державності : навч. посіб. для ВНЗ. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, [2014]. 624 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/>.
17. Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. 496 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>.
18. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 552 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.
19. Історія держави і права України. [Текст] : акад. курс : підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; ЛНУ ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. 808 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/>.
20. Історія держави та права України. [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 568 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.
21. Історія держави і права України (1991-2019 роки): навчальний посібник/ за заг. ред. доктора юрид. наук, професора, академіка Національної академії правових наук Бандурки О.М. Харків: Майдан, 2019. 344 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.
22. Кондратюк О.В. Державно-правовий статус українців у Російській імперії (XVIII-XIX ст.ст.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична: зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2014. № 2. С. 3-13. URL: <https://scholar.google.com.ua>.
23. Київська Русь: пам'ятки права (X–XIII ст.): тексти, переклади, коментарі. [Текст] : навч. посіб. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв. Харків : Право, 2020. 224 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/>.
24. Луцький М. Правовий аспект Акта злуки УНР та ЗУНР. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2014. № 9. URL: <http://iful.at.ua/NIV-9-2014/6.pdf><http://iful.at.ua/NIV-9-2014/6.pdf>.
25. Мельник І. Дві листопадові революції у Львові – 1848 і 1918. URL: <http://zbruc.eu/node/14875>.
26. Офіцинський Р. А. Історія УПА. [худ.-оформ. Є. В. Вдовиченко]. Харків : Орбіта. 2021. 128 с. URL: <https://www.library.cv.ua/>.

27. Петровський М. Н. Історія України в документах і матеріалах. Київська Русь і феодальні князівства XII-XIII століть. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 310 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/>.

28. Подволоцький А. Правдива історія Київської Русі: про що мовчать підручники історії . Харків : Аргумент Принт : [Віват], 2014. 351 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

29. Ричка В. Київська Русь : влада і спільнота (Біля витоків державності). *Голос України*. 2015. 25 бер. (№ 53). С. 12. URL: <https://lukl.kyiv.ua/>.

30. Семків В. Методологічні аспекти історико-правової доктрини української державності. *Право України*. 2020. № 1. С. 41-51. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/>.

31. Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. *Право України*. 2021. № 9. С. 12-21. URL: <https://pravoua.com.ua/>.

32. Томенко М. Україна: історія конституції : навч. посіб. Київ : Генеза. 2015. 144 с. URL: <http://pli.nlu.edu.ua/>.

33. Чухліб Т. В. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України (XVI-XVIII ст.) ; НАН України [та ін.]. [Київ] : [Вид. Олег Філюк], 2017. 117 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

34. Шевчук В. О. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII ст. : у 2 кн. Кн. 2. Київ : Кліо, 2019. 1120 с. URL: <https://nashformat.ua/>.

35. Шигаль Д. А. Історія держави і права України. [Текст] : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2018. 252 с. URL: <https://jurkniga.ua/>.

Інформаційні ресурси в інтернеті:

1. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
2. Наукова бібліотека Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» URL: <https://library.nlu.edu.ua/>.
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
4. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.
5. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>.
6. Харківська державна наукова бібліотека імені В.Г. Короленка URL: <https://korolenko.kharkov.com/>.